

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

Modal betydelse i älvdalska

En studie av de älvdalska modalverben *bella*, *dugå* och *kunna*

Mikael Tsiouris

Magisteruppsats i svenska språket, 15 hp
SV2140, Ht17
Handledare: Henrik Rosenkvist

Sammandrag

I denna uppsats studeras de modala betydelseerna hos de älvdalska verben *bella*, *dugå* och *kunna*. Syftet är att utröna vilka modala betydelseer som förekommer i samband med dessa tre verb.

Teoretiskt ramverk utgörs av van der Auwera & Plungian (1998) som tillhandahåller en något avvikande syn på modalitet än den gängse i forskningslitteraturen. van der Auwera & Plungian utgår från att modalitet konstitueras av olika modalitetstyper som kan placeras in i ett paradigm bestående av *möjlighet* och *nödvändighet*.

Studien utförs genom att belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* först exciperas ur tre längre skönlitterära texter för att sedan analyseras utifrån omgivande kontext.

Resultatet visar att *bella*, *dugå* och *kunna* i relativt stor utsträckning uttrycker de modala betydelseer som kan skönjas i ordboksdefinitioner av verben. *Bella* ger normalt uttryck för modalitetstyperna *aktant-extern möjlighet*, *deontisk möjlighet* och *deontisk nödvändighet*; *dugå* ger normalt uttryck för modalitetstypen *fysisk aktant-intern möjlighet* och *kunna* ger normalt uttryck för modalitetstyperna *intellektuell aktant-intern möjlighet* och *epistemisk möjlighet*. En viss betydelseöverlappning mellan verben föreligger dock också. Det är framför allt *kunna* som förekommer med modalitetstyper som vanligen brukar förekomma med antingen *bella* eller *dugå*.

Uppsatsen avslutas med en utvärdering av hur väl van der Auwera & Plungians syn på modalitet motsvarar de älvdalska modalitetsförhållandena som framträder i studien.

Nyckelord: *älvdalska*, *modalitet*, *modal betydelse*, *modalverb*, *bella*, *dugå*, *kunna*, *aktant-intern möjlighet*, *aktant-extern möjlighet*, *deontisk möjlighet*, *deontisk nödvändighet*, *epistemisk möjlighet*.

Förord

Det är måhända inte kutym att skriva något förord i en magisteruppsats, men jag är nog så rebellisk att i så fall bortse från det och i det som följer uttrycka några varma tack till ett par personer som på olika sätt stöttat mig under arbetets gång.

Först vill jag tacka min handledare Henrik Rosenkvist. Henrik har lotsat mig genom den långa uppsatsprocessen med ovärderlig expertis och fin uppmuntran. Många förbättringsförslag har kommit från hans kloka synpunkter på tidigare utkast. Det var också Henrik som först föreslog att jag skulle titta närmare på modalverb i älvdalska, vilket han ska ha ett särskilt stort tack för – jag hade aldrig hittat fram till detta spännande ämne på egen hand, det är en sak som är säker.

Jag vill också tacka Lars Steensland för att han tog sig tiden att utbyta några tankar kring de studerade modalverben. Lars infallsvinklar har inneburit att jag fått en ökad förståelse hur dessa älvdalska verb ter sig semantiskt både i teorin och i faktiskt bruk. Min tacksamhet riktar sig även mot Lars som författare, hans gedigna ordböcker har varit mig till allra största nytta och gagn.

Min kurskamrat och kollega Greta Horn ska också omnämnas här. Greta har ständigt varit till hands när jag velat prata av mig om uppsatsen. Nyfiket och intresserat har hon ställt sina öron till förfogande och därtill delat med sig av sina egna uppsatserfarenheter. Tack för det!

Jag dristar mig även att här föra in ett tack av lite mer privat karaktär. Anne och Linus, min lilla familj, har inte bara haft det största tålamod man kan tänkas ha med en av uppsatsvånda drabbad sambo respektive pappa, de har också gett mig det största stöd som går att ge bara genom att finnas till där. *Danke!*

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till alla dem som jag inte räknat upp. Här följer jag avslutningsvis ett slags kutym genom att skriva tack, ingen nämnd, ingen glömd!

Örebro i februari 2018

Mikael Tsiouris

Innehåll

Sammandrag	2
Förord	3
1 Inledning	6
1.1 Syfte.....	7
1.2 Förtydliganden.....	7
1.3 Disposition.....	8
2 Bakgrund	8
2.1 Modalitet	8
2.1.1 Modalitetstyper	10
2.1.2 Modalitet enligt van der Auwera & Plungian (1998)	12
2.1.3 van der Auwera & Plungian (1998) som teoretiskt ramverk	15
2.2 En översikt av <i>bella</i> , <i>dugå</i> och <i>kunna</i>	16
2.2.1 <i>Bella</i>	16
2.2.2 <i>Dugå</i>	18
2.2.3 <i>Kunna</i>	19
3 Material och metod	21
3.1 Material	21
3.1.1 Frost-Anders dagbok	22
3.1.2 Kunundsins kumb.....	23
3.1.3 Mumunes Masse	24
3.2 Metod.....	24
3.2.1 Excerpering och analys.....	25
3.2.2 Modalitetens kontext	25
3.2.3 Parafraaser	27
3.2.4 Svårtolkad modalitet	28
4 Resultat	29
4.1 Belägg på <i>bella</i> , <i>dugå</i> och <i>kunna</i> i siffror	29
4.2 Modala betydelser hos <i>bella</i>	30
4.2.1 Aktant-extern möjlighet.....	31
4.2.2 Tvetydiga fall av aktant-extern möjlighet.....	32
4.2.3 Deontisk möjlighet.....	34
4.2.4 Vaghet mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet	35

4.2.5	Deontisk nödvändighet	37
4.3	Modala betydelser hos <i>dugå</i>	38
4.3.1	Aktant-intern möjlighet	38
4.3.2	Lexikal betydelse	40
4.3.3	Tvetydiga fall av aktant-intern möjlighet	40
4.4	Modala betydelser hos <i>kunna</i>	42
4.4.1	Aktant-intern möjlighet	42
4.4.2	Epistemisk möjlighet	44
4.4.3	Andra modalitetstyper som uttrycks av <i>kunna</i>	46
4.4.4	Lexikaliserade uttryck och svensk påverkan	47
4.4.5	Konjunktiv	50
5	Avslutande diskussion.....	52
5.1	Sammanfattning av de modala betydelserna hos <i>bella</i> , <i>dugå</i> och <i>kunna</i> ...	52
5.1.1	Modal betydelse hos <i>bella</i>	52
5.1.2	Modal betydelse hos <i>dugå</i>	53
5.1.3	Modal betydelse hos <i>kunna</i>	54
5.1.4	Slutsatser.....	55
5.2	Betydelseöverlappning	56
5.3	Utvärdering av van der Auwera & Plungians (1998) modalitetsmodell	58
5.4	Förslag på framtida forskning	62
	Litteratur	64
	Appendix.....	68

1 Inledning

I denna uppsats står *älvdalska* i centrum, detta lilla, särpräglade språk¹ som talas av ett tusental personer i det som utgör Älvdalens gamla socken i Dalarna. Älvdalska kan karakteriseras som något av en skattkammare för språkforskare – här återfinns flera, för de germanska språken, unika språkdrag, varav många är arkaismer med rötter i fornnordiskan.²

Ett om inte unikt så i vilket fall intressant språkdrag är hur olika typer av *modalitet* manifesterar sig. Denna språkliga företeelse är intressant dels för att den är tämligen obeforskad inom älvdalskan – det lilla som är skrivet återfinns i ordböcker och grammatikor –, dels för att modalitet i älvdalska uppvisar vissa skillnader gentemot svenska och andra germanska språk.

Liksom i svenska uttrycks modalitet företrädesvis genom olika modalverb i älvdalska. En utmärkande skillnad språken emellan utgörs dock av det faktum att det i regel används fler modalverb i älvdalska än det gör i svenska för att uttrycka olika modala betydelser. Ett enskilt svenskt modalverb och de olika modala betydelser det uttrycker kan således motsvaras av flera älvdalska modalverb. Ett exempel är det svenska modal verbet *kunna* som motsvaras av tre älvdalska modalverb, vart och ett kopplat till en egen specifik betydelse. Följande exempel ger en tydlig bild av detta sakförhållande:

- (1) Naug **kann** ig se leså, men ig **dug** it autø glasogur, og feræstn **beller** ig it, fer ig ir lit brå' tt um.
'Nog *kan* jag väl läsa, men jag *kan* inte utan glasögon, och för resten *kan* jag inte för jag har lite bråttom.' (Steensland 2006:59)

Som framgår av (1) har alltså det svenska modal verbet *kunna* tre älvdalska ekvivalenter i form av *kunna*, *dugå* och *bella*. Som också framgår uttrycker dessa verb något olika modala betydelser. Medan *kunna* uttrycker en inlärd förmåga, uttrycker *dugå* en fysisk förmåga. *Bella* uttrycker i sin tur ett tillfälle eller en möjlighet. En liknande företeelse där tre enskilda verb uttrycker varsin av de tre modala betydelserna i (1) tycks inget annat germanskt språk uppvisa.³

Utförligare beskrivningar av *bella*, *dugå* och *kunnas* specifika egenskaper utöver det som precis anförts existerar i egentlig mening inte inom den älvdalska forskningslitteraturen. Inom den

¹ Älvdalska åtnjuter inget statligt erkännande som svenskt minoritetsspråk (se Språklagen SFS 2009:600 7 §) men betraktas av såväl sina talare som språkforskare på området som ett eget språk snarare än som en svensk dialekt. Sedan år 2016 klassas älvdalska som ett eget språk av lingvistorganisationen *SIL International* och har språkkoden [ovd] (SIL 2016). Utgångspunkten för denna uppsats är att betrakta älvdalska som ett eget språk.

² Av utrymmesskal ges här ingen närmare beskrivning av älvdalskans alla särpräglade språkdrag. Läsaren hänvisas i stället till verk såsom Levander (1909) och Bentzen, Rosenkvist & Johannessen (2015).

³ I isländska återfinns verben *geta* 'kunna, förmå' och *kunna* 'kunna, veta hur man' som utgör betydelsemässiga motsvarigheter till de älvdalska verben *dugå* och *kunna*. Betydelsen hos det älvdalska verbet *bella* har inget eget motsvarande verb i isländska utan uttrycks i regel med *geta* (se Einarsson 1945: 164–165, ISLEX utan år).

internationella forskningslitteraturen om modalitet omnämns dessa tre modalverb över huvud taget inte. Mot bakgrund av denna forskningslucka är det obestridligen av stort intresse att uppmärksamma *bella*, *dugå* och *kunna* närmare. Ämnet för denna uppsats är därför att närstudera de tre älvdalska modalverben *bella*, *dugå* och *kunna*. Det görs genom att studera vilka modala betydelser som dessa tre modalverb ger upphov till. Ambitionen är att ny kunskap, såväl inom det älvdalska som det modala forskningsfältet, ska tillkomma.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att studera de tre älvdalska verben *bella*, *dugå* och *kunna* och de modala betydelser de uttrycker. Det rör sig om en semantisk studie, men syntaktiska och andra språkliga företeelser uppmärksammas också i viss mån när så är motiverat. Min huvudsakliga frågeställning studien igenom är vilka modala betydelser som *bella*, *dugå* och *kunna* ger upphov till. Jag försöker ge svar härpå genom att utröna vilka *modalitetstyper* (se 2.1.1–2.1.2) som kan förekomma i samband med vart och ett av dessa tre verb.

1.2 Förtydliganden

Älvdalska är ett ostandardiserat språk utan någon etablerad skrifttradition.⁴ Detta medför att samtliga excerperade belägg och övriga språkexempel uppvisar en stor och spretig ortografisk variation. Jag har således varit tvungen att ta ställning till huruvida excerpten ska redovisas såsom de förekommer i originaltexterna, eller redovisas utifrån ett enhetligt stavningssätt. För att underlätta läsningen har jag valt att anamma ett konsekvent stavningssätt. Till grund för stavningen står ordboken *Material till en älvdalsk ordbok* (Steensland 2010) som i huvudsak följer det stavningsförslag som antagits av det älvdalska språkrådet *Rådjärum*.

I inledningen understryker jag att modalitet är ett sparsamt beforskat område i studier av älvdalska. Denna uppsats är den första i sitt slag och kan därför inte annat än betraktas som ett slags tentativt pilotprojekt. Till uppsatsens tentativa karaktär bidrar även det faktum att jag med uppsatsen för första gången kommer i kontakt med älvdalska som studieobjekt. Eventuella brister kan därför inte helt uteslutas. Det är dock min ambition och förhoppning att resultatet som framkommer i studien ska äga språkvetenskaplig giltighet och kunna utgöra grund för framtida studier.

⁴ Standardiserade skriv- och stavningsregler antogs visserligen år 2005 av det älvdalska språkrådet *Rådjärum* (Ulum Dalska utan år), men de åtnjuter ingen bred allmän acceptans.

1.3 Disposition

Uppsatsen är indelad i fem kapitel. I kapitel 1 återfinns inledning och syftesformulering. I kapitel 2 presenteras begreppet *modalitet* och olika synsätt på det. Det teoretiska ramverk som uppsatsen grundar sig på och en översikt av de tre studerade älvdalska modalverben återfinns också här. I kapitel 3 presenteras först materialet som utgör studiens empiriska grund, sedan tillämpade metoder i studien. Studiens resultat redovisas i kapitel 4. Uppsatsen avslutas med kapitel 5 i vilket resultatet summeras och diskuteras. Här återfinns även en utvärdering av uppsatsens teoretiska ramverk.

2 Bakgrund

I detta kapitel ger jag i 2.1 en översikt av begreppet *modalitet*. Olika synsätt på modalitet föredras och det teoretiska ramverk som uppsatsen tar avstamp i presenteras. I 2.2 ger jag en översikt av de i uppsatsen studerade modalverben *bella*, *dugå* och *kunna*. Modalverbens betydelse föredras utifrån ordboksdefinitioner, och en redogörelse om modalverbens geografiska utbredning och etymologi görs.

2.1 Modalitet

Utmärkande för begreppet *modalitet* är att det är komplext och svårutrett. Som utgångspunkt för redogörelsen som följer kan därför direkt konstateras att det inom forskningen ingalunda råder någon konsensus kring begreppets innebörd. Nuyts (2005:5) skriver synnerligen träffande om detta sakförhållande att:

‘Modality’ is one of the ‘golden oldies’ among the basic notions in the semantic analysis of language. But, in spite of this, it also remains one of the most problematic and controversial notions: there is no consensus on how to define and characterise it, let alone how to apply definitions in the empirical analysis of data.

Den oenighet som Nuyts pekar på tar sig flera olika uttryckssätt. Det råder exempelvis oenighet om hur begreppet modalitet ska förstås. Vissa forskare menar att modalitet går att jämföra med tempus och numerus som en semantisk-grammatisk kategori, men med den skillnaden att modalitet saknar igenkännbara karakteristika i form av suffix (Palmer 1990:1).⁵ Andra forskare avfärdar däremot

⁵ Palmer utgår från ett engelskt perspektiv och beskriver förhållanden gällande engelska *modala hjälpverb*. Hans

detta synsätt och menar att modalitet utgör en högre språklig kategori än tempus och numerus. Modalitet kan därmed inte likställas med de kategorierna (Nuyts 2005:5f.). Bybee, Perkins & Pagliuca (1994:176) konkluderar att det sannolikt inte går att komma till någon klarhet med begreppet modalitet: "it may be impossible to come up with a succinct characterization of the notional domain of modality".

Vidare råder det oenighet om hur begreppet modalitet ska definieras. Syntaktiskt inriktade verk utgår ofta från modalitetens uttryck (såsom *modalverb*) och deras specifika morfosyntax i sin definition (Andersson 2007:9). Semantiskt inriktade verk tenderar däremot att utgå från en grundläggande definition, formulerad bland annat i Lyons (1977), som i förlängningen går tillbaka till antaganden inom den filosofiska logiken. Lyons (1977:452) skriver angående begreppet modalitet att det antingen kan beskrivas uttrycka talarens utlåtande om en proposition, eller situationen som en proposition beskriver. En liknande definition, om än mer elaborerad, står att läsa i SAG:⁶

om betydelse hos en sats som innebär att talaren ifrågasätter eller bekräftar satsinnehållets sanning, anger dess lämplighet eller önskvärdhet eller uttalar sig om subjektsreferentens möjlighet eller vilja att förverkliga satsens aktion. (SAG I:198)

De ovannämnda definitionerna ger vid handen att modalitet beskriver två olika företeelser. Av denna anledning utgår man inom forskningen från att det existerar två grundläggande *modalitetstyper*. Den ena modalitetstypen (ofta kallad *epistemisk*) fokuserar talarens förhållningssätt till *propositionen* (med SAG:s terminologi *satsinnehållet*) och dess sanningshalt, och den andra modalitetstypen (ofta kallad *rotmodal*) fokuserar själva *situationen*⁷ i propositionen och subjektsreferentens roll i den. Kring denna fråga råder mer eller mindre konsensus inom forskningen. Modalitetstyperna behandlas utförligare i 2.1.1.

Slutligen kan nämnas att modalitet tar sig åtskilliga uttryck i språket, vilket på sitt sätt bidrar till komplexiteten. Modalitet kan uttryckas i form av verb (*kunna*, *måste*), satsadverbial (*nog*, *ju*) och adjektiv (*möjlig*) (SAG I:198), men även på andra sätt såsom vid så kallade *exklamativa infinitiver* som i engelska *Peter kiss Mary?! I don't believe it!* och tyska *Peter Maria küssen?! Glaub' ich nicht!* (Grohmann 2001).⁸ Det föreligger alltså inget grammatiskt ett-till-ett-förhållande mellan modalitet och en viss ordklass såsom det exempelvis gör mellan tempus och verb. Däremot är det

beskrivning stämmer dock väl överens med förhållandena i både svenska och älvdalska.

⁶ Det ska förtydligas att det är termen *modal* som SAG definierar.

⁷ I uppsatsen använder jag termen *situation* med motsvarande innebörd som hos termen *aktion* såsom den definieras i SAG: "handling, händelse, process, tillstånd, relation eller egenskap som anges med t.ex. ett verb, particip eller adjektiv" (SAG I:152).

⁸ Dessa modalitetsuttryck är dominerande i germanska och romanska språk, men ur ett större globalt perspektiv kan modalitet uttryckas på fler sätt, till exempel genom olika affix (se Palmer 1998:33–50 för en översikt).

lätt att få den uppfattningen i och med att det inom den modala forskningslitteraturen oftast är verb som uppmärksammas.⁹

2.1.1 Modalitetstyper

I följande översikt av olika modalitetsindelningar har jag inga ambitioner att vara heltäckande, utan avsikten är att uppmärksamma de vanligaste modalitetstyperna som är mer eller mindre gängse i forskningslitteraturen om modalitet. För en mer detaljerad översikt hänvisas till exempelvis Andersson (2007:12–22) och Nuyts (2005:7–13).

Modalitet kan, i sin mest grundläggande form, delas in i två typer.¹⁰ Forskare räknar vanligtvis med *rotmodalitet* och *epistemisk modalitet*.¹¹ Den förra termen åsyftar modala kärnbetydelser inom en proposition såsom förmåga, tvång, tillåtelse och möjlighet, medan den senare termen åsyftar en talarers bedömning av sanningsvärdet hos en hel proposition (Andersson 2007:12).

Rotmodalitet kan delas in i olika undertyper. Vanligtvis rör det sig om två: *dynamisk* och *deontisk modalitet*. Dynamisk modalitet ger uttryck för subjektsreferentens möjlighet eller förmåga att utföra situationen i en sats. Deontisk modalitet ger å sin sida uttryck för tillåtelse som ges, eller tvång och krav som åläggs subjektsreferenten (Nuyts 2005:7–10). (2) är ett exempel på dynamisk modalitet – subjektsreferentens förmåga att utföra satsens situation (*spela piano*) skildras –, och (3) är ett exempel på deontisk modalitet – det krävs av subjektsreferenten att utföra satsens situation (*äta upp maten*):

- (2) Anna **kan** spela piano.¹² (dynamisk)
- (3) Du **måste** äta upp maten innan den blir kall! (deontisk)

Ytterligare indelningar av rotmodalitet är tänkbara. SAG räknar, vid sidan av deontisk modalitet, med *potentiell* och *intentionell modalitet*, där den förra beskriver en latent möjlighet för subjektsreferenten att utföra en aktion och den senare en avsikt eller vilja (SAG IV:283f.) Exempelen (4) och (5) är hämtade från SAG:

- (4) De **kunde** gå över bäcken i höga stövlar. (potentiell)

⁹ Se Nuyts (2001:171) för en kommentar angående denna felaktiga slutsats.

¹⁰ Det är till exempel vanligt att syntaktiskt inriktade modalitetsstudier finner denna dikotomi tillräcklig (Eide 2005:25).

¹¹ Benämningarna kan skilja sig något åt mellan forskare, men innebörden är oftast mer eller mindre densamma (se Andersson 2007:12ff.).

¹² Jag är medveten om att vissa exempel i detta avsnitt inbjuder till fler tolkningar än de jag anger i och med att exemplen är tagna ur sin kontext. Det förväntas dock att läsaren antar en kontextuell bakgrund som passar till den tolkning som jag anger. I (2) rör det sig följaktligen om en inlörd förmåga hos Anna att spela piano (dynamisk modalitet) och inte ett utlåtande om vad Anna kan ha för sig (epistemisk modalitet).

- (5) Hon **ville** inte bli fotograferad. (intentionell)

SAG:s term potentiell modalitet motsvarar det andra forskare brukar kalla dynamisk modalitet (Andersson 2007:13). Det är däremot mer omtvistat hur det som av SAG benämns intentionell modalitet ska betraktas utifrån mer vedertagna modalitetstermer. Nuyts (2005:10) beskriver hur forskare har olika perspektiv på vilken typ av modalitet som uttryck relaterade till de semantiska domänerna *avsikt* och *vilja* kan ha. Vissa menar att de ska ses som deontisk modalitet medan andra tvärtom menar att de ger uttryck för dynamisk modalitet. Nuyts (2005:24) själv utgår ifrån att *avsikt* och *vilja* utgör en egen modalitetstyp, så kallad *boulomaisk modalitet* (av grekiskans *boúlomai* 'vilja').

Vid sidan av rotmodalitet och olika rotmodala undertyper förekommer epistemisk modalitet. Ibland räknar forskare jämte epistemisk modalitet även med modalitetstyperna *evidentiell modalitet* och *metafysisk modalitet*. Epistemisk modalitet innebär som framgått att en talare gör en bedömning av sanningsvärdet hos en proposition. Till skillnad från de rotmodala undertyperna är alltså inte epistemisk modalitet relaterad till en enskild situation, tillstånd eller händelse, utan till propositionen i sin helhet. Epistemisk modalitet benämns därför *the modality of propositions* (Palmer 1990:50). I (6) görs en bedömning av propositionen *katten åt upp fisken* och det är således ett exempel på epistemisk modalitet:

- (6) Katten **kan** ha ätit upp fisken. (epistemisk)

I (6) reflekteras inte kattens egen förmåga att utföra situationen i satsen, det vill säga äta fisken, utan det faktum att det är möjligt att katten åt upp fisken. Propositionen i sin helhet beskrivs därmed som möjlig.

Evidentiell modalitet står epistemisk modalitet nära och vissa forskare hänför också evidentiell modalitet till epistemisk modalitet. Nuyts (2005:11) beskriver hur evidentiell modalitet betecknar hur en talare på basis av den information som framgår i sammanhanget antar eller accepterar ett visst förhållande. Det kan exempelvis röra sig om hörsägen. Eide (2005:44), som i sin studie av norska modalverb utgår från evidentiell modalitet, ger följande mening med det norska modala hjälp verbet *skulle* som exempel på just hörsägen:

- (7) Jon **skal** være på kontoret.
'Jon antas vara på kontoret.'
Någon påstår att Jon är på kontoret. (evidentiell)

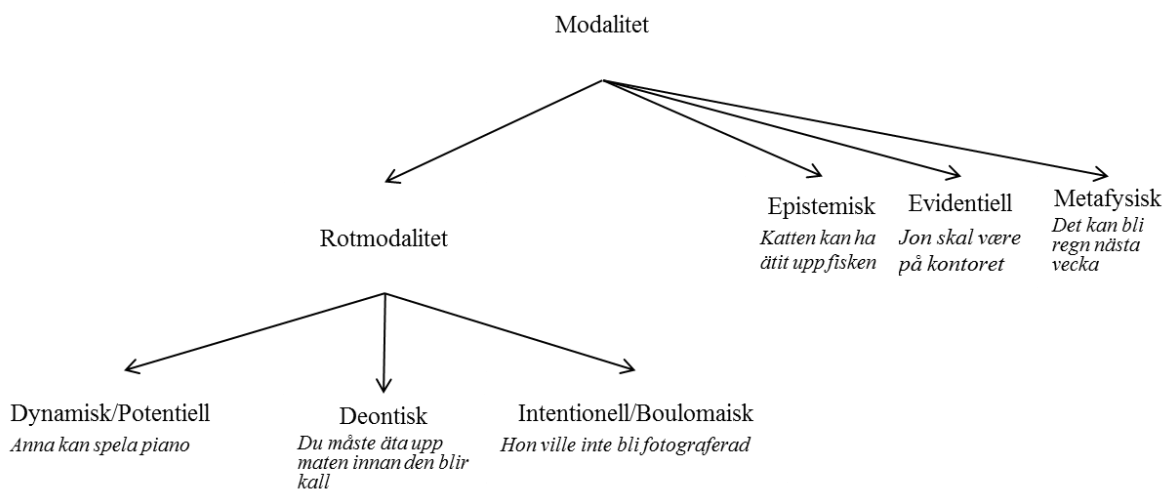
Metafysisk modalitet betecknar en trolig eller möjlig händelse i framtiden. Andersson (2007:22)

beskriver modalitetstypen som ”en spekulation eller förutsägelse om ett framtida förhållande” och ger följande exempel:

- (8) Det **kan** bli regn nästa vecka. (metafysisk)

Andersson utgår själv från metafysisk modalitet i sin studie, så även Eide (2005). Det är emellertid vanligt att metafysisk modalitet hänförs till epistemisk modalitet (Eide 2005:33).

För att förtydliga för läsaren sammanställs modalitetstyperna såsom de beskrivits ovan i figur 1:

Figur 1 Modalitetstyper

Träddiagrammet ska läsas hierarkiskt, vilket innebär att det som följer vertikalt på ett huvud utgör en undertyp. Sålunda är exempelvis *deontisk modalitet* en undertyp till *rotmodalitet* som i sin tur är en undertyp till själva begreppet *modalitet*.

Modalitetstyperna i figur 1 är som nämnts inledningsvis de mer eller mindre gängse inom den modala forskningslitteraturen. Det finns dock naturligtvis alternativa synsätt på modalitet. I följande avsnitt presenteras ett förslag att se på modalitet som läggs fram i van der Auwera & Plungian (1998) och som har haft visst genomslag inom forskningen.

2.1.2 Modalitet enligt van der Auwera & Plungian (1998)

En något annorlunda indelning än den som anförs i 2.1.1, åtminstone vad gäller vilka termer som tillgrips, gör van der Auwera & Plungian (1998). De utgår från att modalitet består av ett *paradigm* som ska förstås som en axel med två motsatta poler bestående av *möjlighet* och *nödvändighet*.

Möjlighet och *nödvändighet* anses utgöra modalitetens kärnbetydelser och van der Auwera & Plungian motiverar det på följande sätt:

[...] even if one accepts more types of modality, it is probably rather uncontroversial to claim that the modality that is characterizable in terms of both possibility and necessity constitutes the core of modality. (van der Auwera & Plungian 1998:86)

Paradigmet inhyser enligt van der Auwera & Plungian fyra semantiska domäner: *aktant-intern modalitet*, *aktant-extern modalitet*, *deontisk modalitet* och *epistemisk modalitet*.¹³ Dessa semantiska domäner har två modalitetstyper vardera, en modalitetstyp som anger möjlighet och en som beskriver nödvändighet. I det som följer beskrivs samtliga modalitetstyper med speciell tonvikt på modalitetstyper som uttrycker möjlighet.

Aktant-intern modalitet består av de båda modalitetstyperna *aktant-intern möjlighet* och *aktant-intern nödvändighet*. Modalitetstyperna ger uttryck för en *aktants*¹⁴ förmåga respektive behov. Aktant-extern modalitet består av modalitetstyperna *aktant-extern möjlighet* och *aktant-extern nödvändighet*. Dessa beskriver yttre omständigheter runt en aktant och huruvida de gör en situation möjlig eller nödvändig. Exempel (9) och (10) är hämtade från van der Auwera & Plungian (1998:80) och illustrerar aktant-intern respektive aktant-extern möjlighet:

- (9) Boris **can** get by with sleeping five hours a night. (aktant-intern möjlighet)
(10) To get to the station, you **can** take bus 66. (aktant-extern möjlighet)

I (9) avspeglas en förmåga hos Boris som gör att han klarar av att sova endast fem timmar varje natt. Möjligheten finns därmed inom honom själv. I (10) avspeglas inte någon förmåga hos *you*, utan det är de yttre omständigheterna som möjliggör för *you* att utföra situationen *take bus 66*. De yttre omständigheterna utgörs i detta fall av att det finns en linjebuss som trafikerar sträckan till stationen.

Deontisk modalitet ses som en undertyp (*hyponym* med van der Auwera & Plungians term) av aktant-extern modalitet och anger yttre omständigheter, kopplade till en person eller en social alternativt etisk norm, som tillåter (*deontisk möjlighet*) eller tvingar (*deontisk nödvändighet*) aktanten till deltagande i en situation. I (11) går det att föreställa sig någon form av auktoritet som ger John tillåtelse att gå. Auktoriteten möjliggör därmed för John att gå. Exemplet är från van der Auwera & Plungian (1998:81):

¹³ De svenska översättningarna är hämtade från Andersson (2007). van der Auwera & Plungian (1998) använder de engelska termerna *participant-internal modality*, *participant-external modality*, *deontic modality* och *epistemic modality*.

¹⁴ van der Auwera & Plungians term för *subjektsreferent*. I uppsatsen används *aktant* och *subjektsreferent* synonymt.

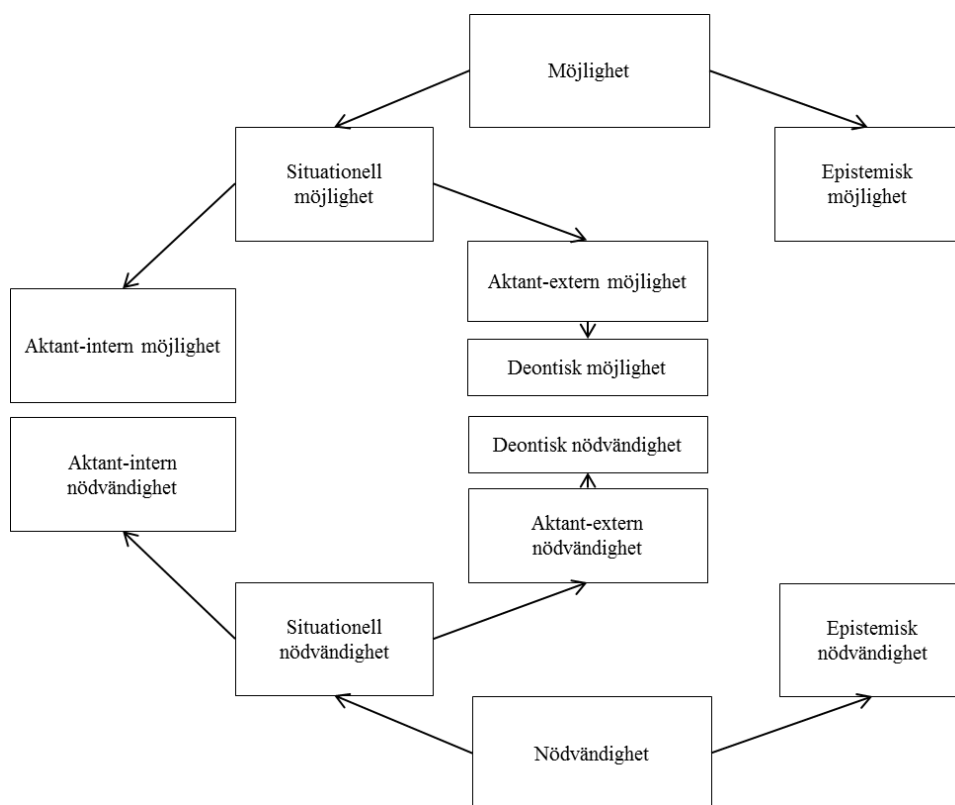
(11) John **may** leave now. (deontisk möjlighet)

Epistemisk modalitet motsvarar det som framgår i 2.1.1 och uttrycker följaktligen talarens bedömning av en propositions sanningsvärde. Bedömningen kan antingen uttryckas med relativt stor säkerhet och motsvaras i dylika fall av *epistemisk nödvändighet*, eller med mer försiktighet och motsvaras då av *epistemisk möjlighet*. Det ges ett exempel på epistemisk modalitet i (6), men här följer för tydlighetens skull ytterligare ett exempel som förekommer i van der Auwera & Plungian (1998:81):

(12) John **may** have arrived. (epistemisk möjlighet)

Talaren i (12) vet inte med säkerhet huruvida John har kommit och uttrycker viss osäkerhet om sakförhållandet med modal verbet *may*. En direkt återgivning av sakförhållandet, grundat på talarens faktiska kännedom, hade motsvarats av det temporala hjälpverb *has*, antingen affirmativt eller negerat (jämför *John has/hasn't arrived*). (12) är således ett exempel på epistemisk möjlighet.

van der Auwera & Plungians syn på modalitet och modalitetstyper såsom den beskrivs ovan åskådliggörs i figur 2 i form av en modell.

Figur 2 Modell på modalitet och modalitetstyper enligt van der Auwera & Plungian (1998)

Modellen i figur 2 visar att de olika modalitetsdomänerna (aktant-intern, aktant-extern, deontisk och epistemisk) utgår från paradigmet *möjlighet* och *nödvändighet*, illustrerat som två poler i figuren. Modalitetsdomänerna har två modalitetstyper vardera. De kan alltså uttrycka både möjlighet och nödvändighet. Vidare kontrasterar aktant-intern, aktant-extern och deontisk modalitet (det som av många forskare kallas rotmodalitet men här *situationell modalitet*¹⁵) mot epistemisk modalitet. Grunden till det beror på modalitetens räckvidd. Med epistemisk modalitet görs en bedömning av hela propositionens sanningsvärde. Med situationell modalitet beskrivs däremot endast situationen i propositionen.

Modellen ovan ska ses som en prototyp som är möjlig att korrigera. van der Auwera & Plungian nämner att ytterligare modalitetstyper i modellen är tänkbara. Deontisk nödvändighet kan exempelvis delas in i undertyper eftersom ett tvång eller krav kan graderas efter hur starkt formulerat det är. Det är kännetecknande för engelskan där verb som *must* används vid starkt formulerade krav och *have to* vid mildare formulerade krav. Vidare kan aktant-intern möjlighet också delas in i undertyper. Aktant-intern möjlighet kan nämligen betraktas som både intellektuell (inlörd) och fysisk (inneboende). van der Auwera & Plungian (1998:82) nämner hur detta avspeglas i franskan, där verben *savoir* ('kunna, veta hur man') och *pouvoir* ('kunna, förmå') används avhängigt vilken typ av möjlighet – intellektuell eller fysisk – som åberopas. Som exempel härpå ger de följande franska mening:

- (13) Ceaux qui ne **savent** ou ne **peuvent** lire... (Grevisse 1980:800, i van der Auwera & Plungian 1998:82)
'De som inte *vet hur man* eller inte *förmår* läsa...'

Fler modalitetstyper är troligen tänkbara. Ovannämnda modalitetstyper är dock de som van der Auwera & Plungian explicit tar upp.

2.1.3 van der Auwera & Plungian (1998) som teoretiskt ramverk

De olika synsätten och termerna som tillämpas i modalitetsstudier är som framgått ovan av ett omfattande slag. Det krävs därför att ett val görs av vilket synsätt som ska stå till grund för den empiriska studien i uppsatsen. Jag har valt att utgå från van der Auwera & Plungians synsätt på modalitet som grund för den empiriska studien i uppsatsen. Jag gör detta främst för att van der Auwera & Plungian erbjuder ett komplett, teoretiskt ramverk. Det teoretiska ramverket är en

¹⁵ I van der Auwera & Plungian (1998) kallas denna modalitet *icke-epistemisk modalitet*. van der Auwera använder sig dock i senare verk (till exempel van der Auwera, Ammann & Kindt 2005) av termen *situationell modalitet*, vilket är en mer beskrivande, och i mitt tycke passande, term av vad som åsyftas. Situationell modalitet beskriver ju, som framgått, aktantens förmåga/behov eller möjlighet/nödvändighet att utföra situationen i en proposition.

utarbetad modell som kan tillämpas i sin helhet på en modalitetsstudie och samtidigt testas för att avgöra hur lämpad den är att beskriva modalitetsförhållandena i ett visst språk. Jag ser detta som en fördel jämfört med att utgå från traditionella modalitetstermer som inte utgör en enhetlig modell på samma sätt.

Det är alltså van der Auwera & Plungians ursprungliga modell så som den presenteras ovan i figur 2 som omsätts och testas på det älvdalska materialet. Jag gör på förhand inga tillägg i modellen, utan eventuella tillägg diskuteras i 5.3, där jag gör en utvärdering av modellen och diskuterar i hur hög grad den återspeglar älvdalska modalitetsförhållanden.

2.2 En översikt av *bella*, *dugå* och *kunna*

Här ges en översikt av de tre älvdalska modalverben *bella*, *dugå* och *kunna*. Betydelsen hos verben står i centrum, men även verbens etymologi och geografiska utbredning behandlas. Definitioner av verbens betydelser är hämtade från Levander (1909), Levander & Björklund (1961–), Steensland (2006, 2010) och Åkerberg (2012).

2.2.1 *Bella*

En återkommande definition av *bella* är 'kunna, ha tillfälle till eller möjlighet att'. Som framgår i tablå 1 tar samtliga verk upp denna betydelse som därför får anses vara *bellas* kärnbetydelse.

Verk:	Betydelse:
Levander (1909)	kunna ('ha tillfälle till')
Levander & Björklund (1961–)	ha tillfälle till, vara oförhindrad att; som hjälpverb för att uttrycka 'kanske', 'möjligen'; ¹⁶ i stelnade uttryck, t.ex. <i>edd a nu fe bella</i> ('jag skulle nu ha börjat kunna') som uttrycker häpnad
Steensland (2006)	kunna ('ha tillfälle el. möjlighet att')
Steensland (2010)	kunna ('ha möjlighet att, ha tillfälle att')
Åkerberg (2012)	uttrycker möjlighet

Tablå 1 Betydelser hos verbet *bella*.

Definitionerna i tablå 1 kan jämföras med svenskans *kunna* i en mer allmän användning, det vill säga då *kunna* inte refererar till någon förmåga hos subjektsreferenten utan till en möjlighet som står subjektsreferenten till förfogande (jämför SO *kunna* 2: "ha (praktisk) möjlighet att göra ngt"). Subjektsreferenten träder i denna användning i bakgrunden eftersom det är vissa yttre omständigheter som möjliggör eller, som i (14), omöjliggör en viss situation snarare än subjektsreferenten själv:

- (14) Ig *beller*¹⁷ it kumo, fer ig ir it liðun. (Åkerberg 2012:286).
'Jag kan inte komma, för jag har inte tid.'

I (14) framgår det att subjektsreferenten är förhindrad att komma på grund av tidsbrist. Hindret utgörs inte av något som kan hänföras direkt till subjektsreferenten själv såsom en förmåga eller egenskap utan till den yttre omständigheten tidsbrist. Den yttre omständigheten må vara orsakad av subjektsreferenten själv – subjektsreferenten kanske inte kan komma på grund av för många åtaganden –, men det är i sammanhanget oväsentligt. I stället är det av vikt att fastställa vad som faktiskt utgör hindret för att situationen (*komma*) ska förverkligas, och det är i detta fall den yttre

¹⁶ Denna definition påträffas endast hos Levander & Björklund (1961–) och kan ifrågasättas utifrån det exempel som anförs. Som enda exempel anförs *eð kunnd bell werd bräðrukker av dyö* ('kanske det blev midjeroockar av det'). I exemplet torde det vara *kunna* som uttrycker den epistemiska modaliteten (jämför 2.2.3) och inte *bella*, som i detta sammanhang rimligen uttrycker betydelsen 'kunna, ha möjlighet att'. En korrektare översättning lyder sålunda: 'kanske det kunde bli midjeroockar av det'. Ett syntaktiskt argument som ytterligare talar emot Levander & Björklund på denna punkt är att epistemiska verb står först i så kallade *verbkedjor*, det vill säga flera verb i följd (se Lagervall 2014:24, Thráinsson & Vikner 1995:51).

¹⁷ Som kommer att framgå i uppsatsen är älddalska ett språk med personkongruens. Läsaren hänvisas till appendix för en sammanställning av de i uppsatsen studerade verbens former i numerus och tempus. Verbformer för *bella* återfinns i tablå 7. I tablå 8 och 9 återfinns verbformer för *dugå* respektive *kunna*. Det ska noteras att verbformerna kan återges på skiftande sätt i uppsatsen på grund av *apokope*, finalt vokalbortfall, som är ett centralt språkdrag i älddalska (mer härom i Åkerberg 2012:42ff.).

omständigheten tidsbrist.

Bella förekommer förutom i älvdalska även i angränsande dialekter, så kallade *egentliga dalmål*¹⁸ (Levander & Björklund 1961–:275), och i jämtska dialekter (Oscarsson 2002:43). I dessa uppvisar dock *bella* fler än en betydelse och har jämte 'kunna, ha tillfälle till' även betydelsen 'kunna, förmå'. I Norge förekommer *bella* i dialekter i de mellersta och västra delarna av landet (Hellevik 1966:522). Därtill förekommer även *bella* i nynorska med betydelserna 'halde ut, tole' respektive 'makte, greie' (Hovdenak 1986:47).

Bella kan härledas etymologiskt till det urgermanska verbet **balþjan* med betydelserna 'djärvas' och 'uppmuntra' (Kroonen 2013:50, Köbler 1989:78). Belägg saknas i fornsvenska. Däremot finns belägg i forngutniska med betydelsen 'förmå, kunna' (Schlyter 1852:243) och i fornvästnordiska med betydelsen 'utföra, bringa till stånd' (Fritzner [1886] 1954:124).

2.2.2 *Dugå*

Vid sidan av den lexikala betydelsen, som motsvarar svenska 'duga, vara tillräcklig', är en återkommande definition av *dugå* 'kunna, förmå', vilket framgår i tablå 2. Detta förefaller vara kärnbetydelsen hos modal verbet *dugå*.

Verk:	Betydelse:
Levander (1909)	kunna ('orka, ha fysisk förmåga')
Levander & Björklund (1961–)	ha värde, vara ngt varmed det är ngt bevänt; kunna, förmå, orka; ha skicklighet, som erfordras vid viss syssla; gå an, gå för sig; räcka (till); i förbindelse med <i>nu</i> , uttryckande häpnad eller förvånad
Steensland (2006)	kunna, förmå; duga
Steensland (2010)	duga; kunna, förmå, orka
Åkerberg (2012)	uttrycker förmåga

Tablå 2 Betydelser hos verbet *dugå*.

Förmågan som *dugå* uttrycker kan delas in i en mer allmän, som refererar till någon form av kapacitet, se (15), och en explicit fysisk, se (16). Den fysiska förmågan framgår i Levander (1909),

¹⁸ Dialekterna runt Siljan och längs båda Dalälvarna kallas traditionellt inom dialektlogin för *egentliga dalmål*. Övriga dialektgrupper i landskapet Dalarna är *dalabergslagsmål* som talas i sydöst och *norska mål* som talas norrut mot den norska gränsen (Pamp 1978:111).

Levander & Björklund (1961–) och Steensland (2010) genom parafras med verbet *orka*.

(15) Ig **dug** it old mig wakknan ukað so ir. (Steensland 2006:115)
'Jag kan i alla fall inte hålla mig vaken.'

(16) Ig **dug** int bjärå mjereid sjutti tšilu. (Levander 1909:114)
'Jag kan inte bära mer än sjuttio kilo.'

Situationerna i de negerade exemplen (15) och (16) omöjliggörs av egenskaper hos subjektsreferenten själv. Yttre omständigheter spelar här, om alls, en mindre roll: Det är subjektsreferenten i (15) som inte förmår hålla sig vaken, kanske för att kroppen säger ifrån. Likaså är det subjektsreferenten i (16) som inte orkar bära mer än sjuttio kilo, eftersom en vikt som överstiger det skulle kräva större fysisk styrka, vilket subjektsreferenten inte har.

Dugå med betydelsen 'duga, förmå' förekommer i samtliga egentliga dalmål (Levander & Björklund 1961–:369). I dialekter i norska Østerdalen förekommer *dug* med samma betydelse (norska: 'greie, kunne') (Hellevik 1978:211). Denna betydelse motsvarar även nynorskans *dug* (Hovdenak 1986:120). I färöiska ersätter ofta verbet *duga* modalverbet *kunna* i sammanhang som rör en inlärd förmåga: *Eg dugi ikki at svimja* 'Jag kan inte simma' (Thráinsson et al. 2004:308).

Dugå kan härledas etymologiskt till det urgermanska verbet **dugan* med betydelseerna 'vara stark' och 'gagna' (Kroonen 2013:106). I fornsvenska motsvaras det av *dugha* och uttrycker betydelseerna 'vara stark, vara duktig', 'gagna, hjälpa' och 'passa, anstå, gå an' (Söderwall 1884–1918:204f.). I fornvästnordiska överensstämmer betydelseerna hos *duga* i stort sett med dem hos fornsvenska *dugha*. Betydelsen 'vara stark, vara duktig' saknas dock. I dess ställe återfinns 'göra sitt bästa' (Fritzner [1886] 1954:271).

2.2.3 *Kunna*

Betydelsen hos *kunna* kan beskrivas som en förmåga eller kunskap som lärts in. Som framgår i tablå 3 är 'ha lärt sig', 'ha insikt i' och 'veta hur man' återkommande definitioner. Kärnbetydelsen skulle därför kunna formuleras som 'ha kunskap'.

Verk:	Betydelse:
Levander (1909)	kunna ('ha lärt sig, förstå'); motsv. det kan hända att
Levander & Björklund (1961–)	känna till, ha insikt i; vara möjligt eller troligt; i särskilda förbindelser med prep. <i>med</i> : förstå sig på
Steensland (2006)	kunna ('ha lärt sig, veta hur man'); kunna ('vara möjligt eller tänkbart': 'kan hända att')
Steensland (2010)	kunna
Åkerberg (2012)	uttrycker kunnande

Tablå 3 Betydelser hos verbet *kunna*.

Betydelsen 'ha kunskap' anger per definition något inlärt. Det kan gälla en praktisk färdighet som att spela orgel i (17) eller en kognitiv färdighet som att räkna i (18):

(17) Itjä **kann** ig spilå q orgur. (Levander 1909:114)
'Inte kan jag spela orgel.'

(18) **Kann** du rekken? (Åkerberg 2012:286)
'Kan du räkna?'

I (17) och (18) är den inlärd förmågan direkt kopplad till subjeksreferenten. Inga yttre omständigheter påverkar huruvida *jag* i (17) eller *du* i (18) kan, eller inte kan, spela orgel respektive räkna. Förmågan är statisk, vilket är en viktig skillnad gentemot förmågan såsom den uttrycks i (15) och (16) med verbet *dugå*. Förmågan i dessa exempel är av mer temporär art; personen i (15) kan kanske hålla sig vaken vid ett annat tillfälle och under andra förutsättningar medan personen i (16) kanske kan bära mer än sjuttio kilo om den blir starkare.

Vid sidan av betydelsen 'ha kunskap' återfinns även hos Levander (1909), Levander & Björklund (1961–) och Steensland (2006) en betydelse som i svensk översättning närmast motsvaras av ett epistemiskt adverb, *kanhända*. Denna betydelse uttrycker en möjlighet som inte framträder som absolut. I (19) görs ett yttrande om ett förhållande i framtiden som talaren med säkerhet inte kan ha kännedom om. Därför garderar sig talaren med en epistemisk markör:

(19) Tag ien bull til, för ig **kann** it åvå nån nesta gaungg du kumb. (Steensland 2006:59)
'Ta en bulle till, för det kan hända att jag inte har någon nästa gång du kommer.'

Liksom i (6) och (12) är det i (19) inte en förmåga hos subjeksreferenten och huruvida den möjliggör situationen i propositionen som beskrivs. Det är knappast en förmåga hos talaren i (19)

att inte ha en bulle som speglas. I stället är det en bedömning av propositionens sanningsvärde som görs. Talaren i (19) bedömer det som möjligt att det inte kommer finnas någon bulle att bjuda på nästa gång den tilltalade kommer på besök och uppmanar därför personen att ta en bulle till.

Kunna har en betydligt bredare användning i andra delar av Dalarna där egentliga dalmål talas än det har i älvdalska. I norra Venjan, Nedansiljan och Västerdalarna¹⁹ uppvisar *kunna* samma betydelse som älvdalska *dugå*, det vill säga 'förmå'. Samma betydelse som *bella* ('ha tillfälle till') uppvisar *kunna* även i Nedansiljan och Västerdalarna (Levander & Björklund 1961–:1261).

Etymologiskt kan *kunna* härledas till det urgermanska verbet **kunnan* med betydelserna 'att veta hur' och 'förmå' (Kroonen 2013:311). I fornsvenska förekommer verbet *kunna* med betydelserna 'känna, veta', 'vara i stånd, förmå', 'vara möjlig', 'lära, undervisa' och för att uttrycka ett antagande (Söderwall 1884–1918:701f.). Samma betydelser återfinns hos det fornvästnordiska verbet *kunna* (Fritzner [1891] 1954:358ff.).

3 Material och metod

I detta kapitel görs i 3.1 en materialbeskrivning. De texter som utgör studiens empiriska grund presenteras här. I 3.2 följer en metodbeskrivning. I detta avsnitt beskrivs metoderna som använts vid excerperingen av texterna och vid analysen av beläggen på *bella*, *dugå* och *kunna*.

3.1 Material

Beläggen på *bella*, *dugå* och *kunna* har excerperats ur tre älvdalska texter: *Frost-Anders dagbok*, *Kununds in kumb* (Kungen kommer) och *Mumunes Masse* (Mormors Kisse). Vid urvalet har jag haft som ambition att få till stånd en representation av flera genrer. Föreliggande texter utgör exempel på genrerna dagbokstext, historisk roman och barnbok. Jag har undvikit att ta med översatta verk, eftersom påverkan från käll- till målspråket kan förekomma. Det ska understrykas att tillgången till längre texter på älvdalska är begränsad.²⁰ Dessa tre texter torde vara de längsta texterna som existerar på älvdalska, fränsett älvdalska översättningsarbeten.²¹

I tablå 4 ges en översikt med information om de excerperade texterna. Information om tillkomstår, antal ord (avrundat till närmaste hundratal) och författare framgår här. I de följande

¹⁹ Se Levander & Björklund (1961–:7) för en översikt av de olika dialektområdena i Dalarna.

²⁰ Steensland (2010:510) listar blott elva titlar i en översikt av längre älvdalska texter.

²¹ Se Melerska (2011) för en översikt av den älvdalska skriftraditionen.

avsnitten ges en noggrannare beskrivning av texterna.

text	tillkomstår	antal ord	författare
Frost-Anders dagbok	1946	55 600	Frost-Anders Andersson
Kunundsin kumb	1985	44 000	Hjalmar Larsson
Mumunes Masse	1987	7 000	Rut Puck Olsson

Tablå 4 Översiktsinformation om de excerperade texterna

3.1.1 Frost-Anders dagbok

Frost-Anders dagbok (i fortsättningen förkortad FAD) är en sammanställning av dagboksanteckningar skrivna av porfyrsliparen Frost-Anders Andersson (1873–1954), i huvudsak under år 1946. Dagboksanteckningarna upphittades först år 2013 och utgavs, efter ett omfattande revideringsarbete, år 2017. Den utgivna boken motsvarar ungefär en tredjedel av de funna dagboksanteckningarna. Bakom utgivningen står Bengt Åkerberg, Mats Elfquist och Mats Westerling. Utgivarna har anpassat stavningen, tillfogat en svensk översättning och bidragit med en omfattande språklig kommentar.

Dagboksanteckningarna skildrar Frost-Anders vardag i byarna Näset, där han tillbringade mycket av sin tid i sitt gamla föräldrahem, och Västermyckeläng, där han hade sitt porfyrsliperi och familjebostad. Frost-Anders ger vardagliga betraktelser av livet och kommenterar samtidigt, stundtals kritiskt, sin samtid i bygden. Följande utdrag återger en kort episod ur Anderssons vardag, antecknat den 24 augusti 1946:

- (20) Dauvur iro jär og iro unggruger. Eð sir aut, sos dier edd int wilað ávå gryön erter. Summ dauvur tågá diem i nebbin og slepp nið diem og go, men sę kumb eð nogu so mott int war so nuoga, otq dier dugå. (FAD:41)

’Duvorna är här och är hungriga. Det ser ut, som om de inte skulle vilja ha gröna ärter. Somliga duvor tar dem i näbben och släpper ned dem och gå [sic], men sen kommer det någon som inte verkar vara så noga, utan de duger.’ (FAD:136b)

Frost-Anders språk beskrivs av utgivarna som *regelbunden älvdalska* och står nära den varietet som Lars Levander studerade i sin numera klassiska avhandling om älvdalska år 1909 (FAD:300).

Denna varietet motsvarar det som i den älvdalska forskningslitteraturen brukar kallas *klassisk*

älvdalska (se bland annat Garbacz & Johannessen 2015).²² I denna uppsats görs ingen värdering av materialet i termer av hur särpräglad älvdalskt det är. Den inom forskningen ibland återkommande tanken om en svunnen guldålder för det älvdalska språket är således främmande här. Vad som ändå bör nämnas – och som gör att Frost-Anders dagboksanteckningar utmärker sig i förhållande till de andra excerperade verken – är att de tillkommit i en tid då älvdalska fortfarande var förstaspråk för en majoritet av invånarna i området och därmed var det språk på vilket den huvudsakliga kommunikationen skedde.

3.1.2 Kunundsins kumb

Kunundsins kumb (i fortsättningen förkortad KK) är en historisk roman av Hjalmar Larsson som utgavs år 1985. KK var den första prosaboken som utkom på älvdalska och den handlar om kung Karl XI:s besök i Älvdalen år 1686. Larsson skildrar förberedelserna inför kungabesöket samtidigt som han beskriver befolkningens vardag, präglad av många umbäranden.

I boken tecknas också en bild av dåtidens älvdalska seder och bruk. Bland annat återges skrock och tron på det övernaturliga detaljerat. Följande utdrag beskriver exempelvis hur den trollkunniga kvinnan Marit försöker driva ut maran som tagit en liten pojke i sin besittning:

- (21) Dier bistemd dō, at dier uld pruov um eð jåpt min autkastningg. Marit set i gaungg, og sambleð iuop sju dieler frō Lisl-Spaitsem es krupp. Eð uld wårå ien årtuss, ien nagelbit, liteð stšinn so o skråpeð åv under Lisl-Spaitsem es fuoter, nogu ogenår og ien bit åv yögerårad. (Larsson 1985:36)

’De bestämde då, att de skulle prova om det hjälpte med utkastning. Marit satte i gång och samlade ihop sju delar från Lill-Spikens kropp. Det skulle vara en hårtuss, en nagelbit, lite skinn som hon skar av under Lill-Spikens fötter, några ögonfransar och en bit av högerörat.’ [min översättning, M. T.²³]

KK beskrivs som en *läsebok på älvdalska*. Larsson har avsiktligt undvikit att använda flera så kallade *gambeluord*, det vill säga särpräglad älvdalska ord, för att underlätta läsningen (Larsson 1985:omslagstext).

²² *Klassisk älvdalska* kännetecknas framför allt av ett intakt kasussystem med nominativ, genitiv, dativ, ackusativ och till viss del även vokativ (Garbacz & Johannessen 2015:14). I senare skedens älvdalska har nominativ och ackusativ smält samman. Henrik Rosenkvist påpekar att det är oklart huruvida det faktiskt existerade en böjning i genitiv (muntl.).

²³ Om inget annat anges står jag (M.T.) för översättningen av de redovisade älvdalska belägen.

3.1.3 Mumunes Masse

Mumunes Masse (i fortsättningen förkortad MM) är en barnbok, skriven av Rut Puck Olsson och utgiven år 1987. MM handlar om en hankatt, Masse, som en kall vinterdag får komma in i stugvärmen hos en äldre, ensamstående kvinna. Masse blir kvar en tid i stugan och vänskap utvecklas mellan honom och kvinnan. Efter att Masse en dag sprungit och kallat på hjälp när kvinnan råkat ut för en fallolycka, får han stanna kvar och bo permanent i stugan. Här följer ett utdrag av inledningen till boken:

- (22) -”Men uå, ukin wash!”’, sagd Mumun, fuost gandšin ɔ såg Masse. Eð war ien morgun, straks ietter juole. Eð war liuot-kollt og eð add snieð um nõte. Mumun war ɔ weg aut ietter wiðn, og eð war dɔ ɔ fikk sjɔ ien ljuot- magran katt, so såt uppɔ bours-tinnum. (Olsson 1987a:2)

’Men usch, vilken stackare!’, sade Mormor, första gången hon såg Kisse. Det var en morgon, strax efter jul. Det var jättekallt och det hade snöat på natten. Mormor var på väg ut efter ved och det var då hon fick se en jättemager katt, som satt uppe på farstukvisten till härbret.’

Språkligt uppvisar MM vissa lokala språkdrag från de västligt belägna byarna i Älvdalen.

Exempelvis förekommer /r/ där övriga älvdalska bymål har /ð/ (se Sapir 2005:20) och diftongen *uä* i stället för *uo*.²⁴

Det bör nämnas att Olsson är den enda av författarna i materialet som inte hade älvdalska som förstaspråk. Olsson kom ursprungligen från Hälsingland och lärde sig älvdalska först i vuxen ålder (Fahlander 2011). Huruvida detta påverkat språket i boken är inte klarlagt. I uppsatsen görs emellertid ingen bedömning att boken skulle uppvisa några större språkliga influenser från svenskan.

MM blev väldigt omtyckt och fick samma år, 1987, en uppföljare, *Mier um Masse* (Mer om Masse). MM har dessutom utkommit på åtskilliga svenska dialekter. År 2011 var antalet dialekter som MM översatts till uppe i 44 stycken (Fahlander 2011). Alla översättningar, förutom den till moramål, har dock gjorts från en standardsvensk förlaga (Olsson 2005).

3.2 Metod

I detta avsnitt redogör jag för hur excerperings- och analysarbetet av beläggen på *bella*, *dugå* och *kunna* gått till. Jag beskriver hur texterna excerperats på belägg, hur beläggen tolkats och vilka

²⁴ Exempel härpå är *truä* i stället för *truo* ’tro’ och *attonar* i stället för *attonað* ’bakom’.

kontextuella komponenter som studerats, samt hur van der Auwera & Plungians (1998) modalitetsmodell (se 2.1.2) använts vid formuleringen av parafrafer. Avslutningsvis ges en kommentar till svårtolkade fall av modalitet.

3.2.1 Excerpering och analys

Texterna har excerperats på samtliga belägg på verben *bella*, *dugå* och *kunna*. FAD och KK har excerperats på belägg via pdf-versioner av texterna. I pdf-dokumentet har jag gjort en maskinell sökning av de tre beläggen genom sökorden *bel*, *dug*, *kan* och *kun*. Meningarna där beläggen förekommer har därefter kopierats och infogats i ett ordbehandlingsprogram. MM har däremot, i avsaknad av en pdf-version, excerperats manuellt. Meningar med belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* har jag således skrivit av direkt i ett ordbehandlingsprogram i takt med att jag identifierat dem i den fysiska boken.

I ordbehandlingsprogrammet har jag sedan sammanställt tre separata listor, en lista för varje verb. I listorna har varje belägg fått en bokstav efter vilken text de excerperats från (A = MM, B = KK och C = FAD) och ett ordningsnummer. På så sätt har beläggen kunnat identifieras i analysarbetet. Identifieringsnumren har jag sedan använt mig av när jag analyserat beläggen.

I analysarbetet har beläggen sammanställts i Excel. Beläggen har dels analyserats genom att jag gjort en djupläsning av kontexten i aktuell text, dels genom att jag tagit ut vissa kontextuella komponenter, det vill säga språkliga enheter i den omgivande grammatiska strukturen. Analysen av de kontextuella komponenterna har fungerat som ett komplement till djupläsningen eftersom den omgivande grammatiska strukturen kan ge en fingervisning om vad för typ av modalitet ett belägg uppvisar (mer om detta i 3.2.2). Arbetssättet i sin helhet beskrivs i det som följer i 3.2.2.

3.2.2 Modalitetens kontext

Kontexten spelar en avgörande roll vid tolkningen av modalitet. Klinge & Müller (2005:1) skriver härom att: "most often modality is not directly coded in linguistic expressions but arises through interpretation in a context of utterance". Det är således inte tillräckligt att endast identifiera ett uttryck som anses uttrycka modalitet, till exempel ett enskilt verb, utan kontexten måste noggrant studeras i sin helhet.

I min studie har jag tolkat varje belägg genom att gå tillbaka till källtexten och grundligt studera meningen och stycket, där belägget förekommer. Jag har testat olika läsningar utifrån de definitioner som anges i 2.2 och sedan reflekterat över vilka modala betydelser som kontexten

bäddar för. Den huvudsakliga frågeställning som jag utgått från är vad som ger upphov till modaliteten. Jag har alltså ställt mig frågan huruvida det i aktuellt belägg är en förmåga hos subjektsreferenten, en yttre omständighet, någon form av tillståndsgivande auktoritet, eller en utsaga om propositionens sanningsvärde som skildras och ger upphov till modalitet. Som framgår i 2.1.2 rör det sig i typfallet om aktant-intern modalitet när det är subjektsreferentens förmåga som ger upphov till den modala betydelsen och aktant-extern modalitet när det i stället är yttre omständigheter. Det rör sig om deontisk modalitet när det är någon form av auktoritet (individ eller lag) som ger upphov till den modala betydelsen, och slutligen om epistemisk modalitet när det är en bedömning av en hel proposition som görs och därmed ger upphov till den modala betydelsen.

Resultatet av djupläsningen har antecknats i en tabell i Excel. I exceltabellen har jag även, som nämnts ovan, tagit ut kontextuella komponenter till varje belägg. För varje belägg har jag fastställt om subjektsreferenten är animat eller inanimat, vilken bestämning modal verbet tar (VP, NP, ingen), vad för slags satstyp modal verbet ingår i och vad det rör sig om för modalitet utifrån van der Auwera & Plungians (1998) terminologi (se 2.1.2). Avslutningsvis har jag formulerat en parafra som meningen som belägget förekommer i. Parafra sen tydliggör vilken modal betydelse som belägget uttrycker (mer om detta i 3.2.3). Figur 3 visar hur belägget *bella A1* (*so beller ig kuogå aut gainum kuvåglaseð* 'så att jag kan titta ut genom kammarfönstret') analyserats:

belägg	animat (ja/nej)	bestämning	satstyp	modalitet	parafra
A1	ja	VP (kuogå aut)	konsekutiv (BS)	a.ext.m.	jag har möjlighet att titta ut

Figur 3 Kontextuella komponenter för belägg *bella A1*

Belägget *bella A1* har alltså en animat subjektsreferent och tar en VP som bestämning i form av verbet *kuogå aut* 'titta ut'. Satstypen där belägget förekommer är en konsekutiv bisats. Jag tolkar belägget som ett uttryck av modalitetstypen aktant-extern möjlighet och parafra serar det på följande sätt: *så att jag har möjlighet att titta ut genom kammarfönstret*.

De kontextuella komponenterna kan ge en fingervisning om vad för slags modalitet som belägget uttrycker. Inom forskningen finns antaganden som knyter en viss typ av modalitet till vissa satstyper. Andersson (2007:23ff.) nämner hur epistemisk modalitet oftast verkar förekomma i påståendesatser. Antaganden finns också att typfallet av situationell modalitet består av en animat subjektsreferent som tilldelas en tematisk roll av såväl modal- som huvud verbet²⁵ (Andersson 2007:28).

²⁵ *Tematisk roll*, även *semantisk roll*, är den semantiska funktion som en aktions argument har (SAG I:219). Andersson (2007:28) beskriver hur *Lisa* i följande exempel på situationell modalitet tilldelas en tematisk roll från båda verben: *Lisa förmår inte jobba mer*. Däremot tilldelas inte *Pelle* en tematisk roll från *kan* i *Pelle kan vara hemma, men jag vet inte säkert*, då den epistemiska modaliteten tar hela propositionen som sitt argument.

Vad gäller verbets bestämning kan den implicera vilken betydelse det rör sig om. Det är exempelvis möjligt att identifiera den lexikala, med andra ord icke-modala, betydelsen hos *dugå* utifrån vilken bestämning verbet tar. En utebliven infinitivfras som bestämning talar nämligen för betydelsen 'duga, vara tillräcklig', så till vida det inte är ett fall där ett modalt *dugå* ingår i en elliptisk konstruktion.

Att enbart utgå från denna strukturella analys för att stipulera vilken modalitet som uttrycks är vanskligt. Det kan finnas vissa sambandstendenser mellan exempelvis en typ av modalitet och en viss satstyp, men det i sig utgör inte tillräckligt stöd för att dra en sådan slutsats utan att först studera kontexten noggrant. I uppsatsen är den strukturella analysen därför tänkt att i första hand utgöra ett komplement snarare än ett huvudsakligt tillvägagångssätt för att fastställa modalitet.

3.2.3 Parafrafer

Ett viktigt inslag i analysarbetet har varit att formulera parafrafer till beläggen. Att till varje belägg formulera parafrafer är ett bra tillvägagångssätt för att tydliggöra den modala betydelsen hos modalverbet. Eftersom de studerade modalverben *bella*, *dugå* och *kunna* motsvaras av det svenska modalverbet *kunna*, som uppvisar stor flertydighet, är detta också en nödvändighet för att belysa den relevanta betydelsen. Varje belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* har följaktligen parafraferats.

Som utgångspunkt för parafraserna står van der Auwera & Plungians (1998) modalitetsmodell. Det rör sig specifikt om de modalitetstyper som uttrycker möjlighet, i och med att det i 2.2.1–2.2.3 framgår att *bella*, *dugå* och *kunna* uttrycker just någon form av möjlighet och inte nödvändighet. I det som följer tydliggörs hur parafraserna formulerats utifrån de olika modalitetstyperna i modellen. De engelska exemplen (8), (9), (10) och (11) som ges i 2.1.2 ges här på nytt för detta syfte:

- Aktant-intern möjlighet (AIntM)

Boris **can** get by with sleeping five hours a night.

Parafras = Boris *förmår* klara sig med fem timmars sömn per natt.

I stället för *förmå* kan parafrasen också formuleras med *orka*, *lyckas* och *vara i stånd att*. Samtliga uttrycker en aktant-intern möjlighet. I fall där möjligheten relaterar till det som av van der Auwera & Plungian kallas intellektuell möjlighet (se exempel 13) används parafrasen *veta hur man*.

- Aktant-extern möjlighet (AExtM)

To get to the station, you **can** take bus 66.

Parafras = Det *är möjligt* för dig att komma till stationen med buss 66.

Belägg där aktant-extern möjlighet förekommer kan också parafraseras med *ha tillfälle* respektive *vara oförhindrad* om kontexten påkallar det. I första hand används dock det mer generella *vara möjligt*.

- Deontisk möjlighet (DeonM)

John **may** leave now.

Parafraas = John *har tillåtelse* att gå nu.

Inga andra parafraser vid sidan av *ha tillåtelse* används vid belägg där deontisk möjlighet är förhanden.

- Epistemisk möjlighet (EpiM)

John **may** have arrived.

Parafraas = John *kanske* har kommit fram.

I stället för det epistemiska adverbet *kanske* kan parafrasen också formuleras med andra epistemiska adverb, beroende på hur stark möjlighet som uttrycks. Adverb såsom *troligen* kan därför användas när hög grad av möjlighet uttrycks, medan *kanske* och *möjligen* kan användas vid lägre grad av möjlighet.

3.2.4 Svårtolkad modalitet

Som framgår i 3.2.2 är det viktigt att fästa stor uppmärksamhet vid kontexten då modalitet ska tolkas. Informationen som ges i kontexten möjliggör ofta en adekvat tolkning av modaliteten. Likväl finns undantag. Vissa fall är flertydiga på grund av kontextens utformning och kan inte tolkas som att de ger uttryck för endast en modalitetstyp. Wårnsby (2006:93ff.) nämner i sin avhandling om engelska och svenska modalverb flera exempel som uppvisar stor flertydighet men som talare av respektive språk ändå inte har några större svårigheter att förstå. Det tycks inte vara en förutsättning att ha kunskap om exakt vilken modalitetstyp som är förhanden för att en fungerande kommunikation ska vara möjlig. Följaktligen kan (23), menar Wårnsby (2006:98–99), tolkas som både deontisk och så kallad *svag epistemisk modalitet*²⁶ (aktant-extern modalitet med denna uppsats terminologi) utan att det har någon större betydelse för förståelsen:

²⁶ Wårnsby utgår i sin studie från en bred definition av epistemisk modalitet och menar att belägg som kan anses uttrycka en talares bedömning av propositionen men samtidigt refererar till vissa andra yttre omständigheter är att betrakta som fall av svag epistemisk modalitet (se Wårnsby 2006:18).

(23) Om de vill något **kan** de ju komma hit och snacka. (Wärnsby 2006:98)

I (23) är det oklart huruvida talaren uttalar ett subtilt krav att *de* ska komma hit och snacka, eller blott fäller en kommentar om en möjlighet som *de* har, det vill säga att det är möjligt för dem att komma hit och snacka. Båda tolkningarna är möjliga och en interlokutör behöver inte nödvändigtvis välja någondera tolkningen.

Mot denna bakgrund har jag i uppsatsens resultatdel valt att redovisa svårtolkade belägg med flera plausibla tolkningar. Argument ges för samtliga tolkningar. I fall där jag anser att en tolkning kan ifrågasättas eller är tvetydig/oklar har ett frågetecken (?) infogats före parafrasen. Asterisk (*) används vid de tillfällen då jag vill visa att en tolkning är utesluten.

4 Resultat

I detta kapitel redogörs resultatet av den empiriska studien. I 4.1 presenteras resultatet kvantitativt. Antalet belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* och deras frekvens redovisas här. I de följande avsnitten redogörs det kvalitativa resultatet. Verben och deras modala betydelser redovisas för sig i varsitt avsnitt, *bella* i 4.2, *dugå* i 4.3 och *kunna* i 4.4.

4.1 Belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* i siffror

Det totala antalet belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* uppgår till 493. Vanligast förekommande är *dugå*, följt av *bella* och sedan *kunna*. Det totala antalet belägg uppgår till 291 för *dugå*, 129 för *bella* och 73 för *kunna*. Samtliga belägg, det totala antalet och antal per text, åskådliggörs i tabell 1.

Tabell 1 Antal belägg på *bella*, *dugå* och *kunna*

Belägg:	<i>bella</i>	<i>dugå</i>	<i>kunna</i>	
FAD	70	95	29	
KK	26	162	42	
MM	33	34	2	
Summa:	129	291	73	= 493

I och med att texterna skiljer sig åt gällande ordmängd (se tablå 4) framgår det inte av tabell 1 hur den relativa frekvensen av *bella*, *dugå* och *kunna* ter sig. I tabell 2 redovisas därför verbens ordfrekvens per tusen ord.

Tabell 2 Belägg på *bella*, *dugå* och *kunna* per tusen ord

Belägg:	<i>bella</i>	<i>dugå</i>	<i>kunna</i>
FAD	1,3	1,7	0,5
KK	0,6	3,7	0,9
MM	4,7	4,9	0,3

Som framgår av tabell 2 föreligger det inbördes skillnader mellan texterna vad gäller verbens ordfrekvens. *Bella* har i MM en frekvens på 4,7 per tusen ord, i motsats till 1,3 och 0,6 i FAD respektive KK. Frekvensen av *dugå* ter sig något liknande i KK och MM med 3,7 respektive 4,9 per tusen ord, men något annorlunda i FAD, där frekvensen endast ligger på 1,7. Minst frekvensskillnad uppvisar *kunna*. I de tre texterna ligger frekvensen mellan 0,3 och 0,9 per tusen ord.

Av tabell 2 framgår också att det inom de enskilda texterna återfinns en heterogen variation av verben. I KK har *bella* och *kunna* liknande frekvens (0,6 respektive 0,9 per tusen ord), medan *dugå* har en betydligt högre frekvens på 3,7. I MM har däremot *bella* och *dugå* liknande frekvens (4,7 respektive 4,9 per tusen ord), medan *kunna* har en betydligt lägre frekvens på 0,3. Minst variation återfinns i FAD. Här ligger frekvensen för de tre verben mellan 0,5 och 1,7 per tusen ord.

4.2 Modala betydelser hos *bella*

Beläggen på *bella* tolkas i huvudsak som aktant-extern möjlighet. Vissa belägg uttrycker undertypen deontisk möjlighet och det kan bland dessa diskuteras huruvida deontisk möjlighet eller deontisk nödvändighet är förhanden i några belägg. Gränsen häremellan är vag. Slutligen är ett litet antal belägg att betrakta som deontisk nödvändighet. Nedan ägnas de olika modalitetstolkningarna varsitt resonering avsnitt.

Beträffande syntaktiska egenskaper kan i korthet nämnas att *bella* i samtliga belägg utom två förekommer tillsammans med en underordnad verbfras. I två belägg förekommer *bella* med ett pronominent uttryck i form av ett adverb.²⁷

²⁷ Jämför *Du beller so* ('Du kan det') (Olsson 1987a:9) där *so* utgör det pronominenta uttrycket som *bella* tar som sin bestämning.

4.2.1 Aktant-extern möjlighet

I 2.1.2 framgår att modalitetstypen aktant-extern möjlighet beskriver hur en situation kommer till stånd genom yttre omständigheter. Dessa yttre omständigheter skapar en förutsättning för att en situation ska äga rum. Situationen antingen möjliggörs eller omöjliggörs beroende på om satsen är affirmativ eller negerad.

Bland beläggen på *bella* framträder de yttre omständigheterna mestadels tydligt. Att tolka beläggen som uttryck för aktant-extern möjlighet blir på så sätt motiverat. I (24) ges tre exempel på aktant-extern möjlighet, där de yttre omständigheterna kan identifieras som en otillgängligt ställd stege i (24a), trogna dalkarlar i (24b) och Rutt-Lass frånvaro i (24c):

- (24a) Og stikån stuoð it so an **belld** bruk an eld. (Olsson 1987a:24)
'Och stegen stod inte så att han kunde använda den heller.'

AExtM: så att han *hade möjlighet att* använda den

- (24b) I Övdalim, ja i iel Dalarna, **belld** an wa däl, dier add weð laika truogner iel tiðe, sos dier war ɔ Kung Gösta es dågå. (Larsson 1985:56)
'I Älvdalen, ja i hela Dalarna, kunde han vara lugn, de hade varit lika trogna hela tiden, såsom de var på kung Göstas dagar.'

AExtM: I Älvdalen, ja i hela Dalarna, *hade han möjlighet att* vara lugn

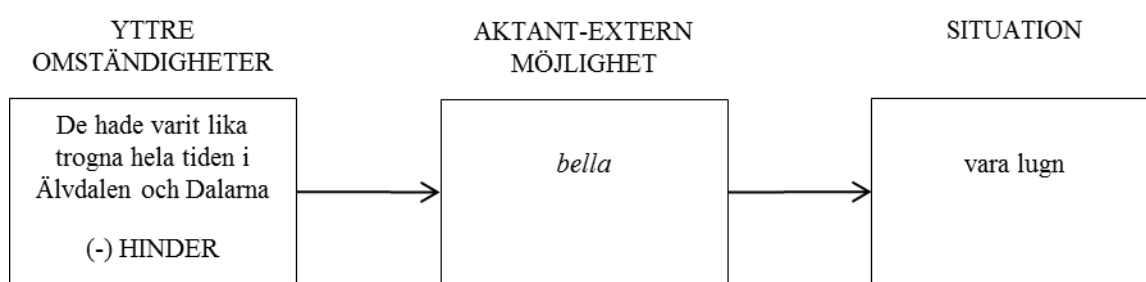
- (24c) Rutt-Lass, so iegd eld arrendireð plassn dar ig willd legg eð, war i Kelinggbjärr, so ig **belld** int fɔ råk an. (FAD:32)
'Rutt-Lass, som ägde eller arrenderade platsen där jag ville lägga det, var i Käringsbergs fåbodrar, så att jag inte kunde träffa honom.' (FAD:131a)

AExtM: så att jag inte *hade möjlighet att* träffa honom

Kontexterna till dessa tre exempel är som följer: I (24a) befinner sig katten Masse på marken varifrån han iakttar en par droppande istappar ovanför husfönstren. Han vill upp till istapparna, men eftersom de sitter så högt kan han inte nå dem. Mormors stege, som han skulle kunna använda för att klättra upp till istapparna, står på ett otillgängligt ställe och Masse har således ingen möjlighet att använda den. I (24b) försäkrar militären hur den i Älvdalen gästade kung Karl XI har möjlighet att känna lugn vad gäller folkets stöd; invånarna i Älvdalen och hela Dalarna är lika trogna kronan som de var under kung Göstas, det vill säga Gustav Vasas, tid. I (24c) beskrivs hur Frost-Anders avser lägga delarna till ett isärtaget härbre på Rutt-Lass ägor. Frost-Anders har dock, på grund av Rutt-

Lass frånvaro, inte möjlighet att träffa Rutt-Lass och be honom om tillåtelse för det han har för avsikt att göra.

Sammantaget kan dessa exempel på aktant-extern möjlighet förstås i termer av befintliga eller obefintliga hinder för att en viss situation ska uppstå.²⁸ Som framgår i 2.2.1 definieras också *bella* som 'vara oförhindrad att'. I de negerade exemplen (24a) och (24c) utgör stegens otillgängliga placering respektive Rutt-Lass frånvaro hinder för att situationerna ska komma till stånd. Däremot utgör dalkarlarnas lojalitet i det affirmativa exemplet i (24b) ett frånvarande hinder. Situationen som beskrivs i (24b) möjliggörs då kungen är oförhindrad att känna lugn inför eventuella folkliga resningar i Älvdalen och Dalarna. Figur 4 förklarar händelseförloppet.

Figur 4 Aktant-extern möjlighet i (24b)

Figuren ska läsas som att den yttre omständigheten ger upphov till modalitetstypen, aktant-extern möjlighet som får sitt språkliga uttryck medelst verbet *bella*. Situationen *vara lugn* möjliggörs, eftersom det inte föreligger något hinder (i figuren illustrerat som (-) HINDER).

4.2.2 Tvetydiga fall av aktant-extern möjlighet

Vissa belägg förekommer i kontexter, där det också är möjligt att tolka in andra modalitetstyper. I (25) är aktant-extern möjlighet en rimlig tolkning samtidigt som aktant-intern möjlighet också är tänkbar:

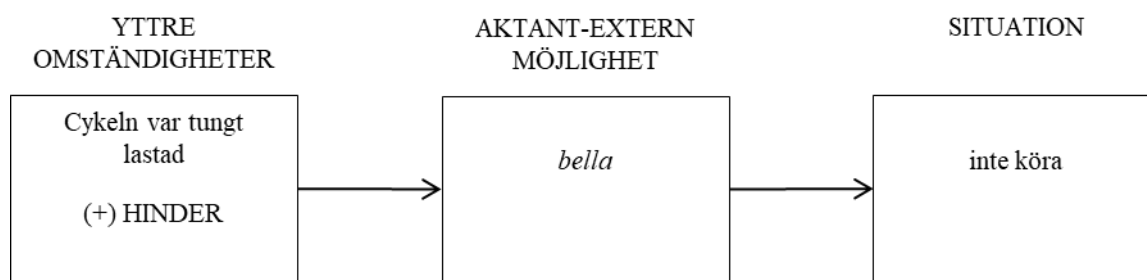
²⁸ Att betrakta modalitet utifrån befintliga och obefintliga hinder eller krafter är ett vanligt synsätt inom så kallad *force dynamics*. Detta inom den kognitiva semantiken förekommande koncept beskrivs inte närmare här, men jag vill ändå förtydliga att jag här gör användning av dess föreställning om befintliga och obefintliga hinder för att tydliggöra betydelsen hos *bella*. En presentation av *force dynamics* finns i Andersson (2007:166ff.).

- (25) Ig add so tunggt o sykkle, so ig **bella** int ak atq fikk go og skuotå iel tiðe. (FAD:22)
 'Jag hade så tungt på cykeln, att jag inte kunde köra utan fick gå och skjuta på hela tiden.'
 (FAD:124a).

AExtM: att jag inte *hade möjlighet* att köra

AIntM: ?att jag inte *förmådde* köra

I (25) går det återigen att tala om befintliga och obefintliga hinder för att förstå den aktant-externa möjligheten. Här utgör den för tungt lastade cykeln den yttre omständigheten tillika hindret för att Frost-Anders ska ha möjlighet att cykla. Strukturen i figur 4 återanvänds i figur 5 för att beskriva händelseförloppet i (25). Den yttre omständigheten markeras i figur 5 med (+) HINDER, vilket illustrerar att ett hinder föreligger, i detta fall i form av en tungt lastad cykel. I och med hindret omöjliggörs situationen, vilket återspeglas genom negationen i figuren.

Figur 5 Aktant-extern möjlighet i (25)

En annan tolkning av (25) är emellertid att Frost-Anders uttrycker en situation där hans fysiska kraft inte räcker till; han *orkar* inte köra, eftersom cykeln är för tungt lastad. En sådan tolkning skulle alltså innebära att *bella* också uttrycker aktant-intern möjlighet som är en modalitetstyp som uttrycker en förmåga, eller som i (25) snarare en fysisk kapacitet hos subjektsreferenten.

Användningen av *bella* som ett uttryck för aktant-intern möjlighet är dock oväntad utifrån de definitioner som *bella* ges i tablå 1. Frågan är därför om det i (25) ändå kan röra sig om ett fall av aktant-intern möjlighet. För att reda ut det presenterar jag här nedan ytterligare ett tolkningsförslag.

Lars Steensland²⁹ föreslår att (25) och liknande exempel kan tolkas i tre steg på en fortskridande skala. Steg ett motsvarar den yttre omständigheten (att cykeln är för tungt lastad), steg två motsvarar den direkta följden av att cykeln är för tungt lastad (Frost-Anders orkar inte cykla) och steg tre motsvarar påföljden av de två tidigare stegen (Frost-Anders har ingen möjlighet att cykla, utan får gå). Enligt Steenslands tolkningsförslag motsvarar (25) steg tre i händelseförloppet och det

²⁹ E-brev 2017-11-15.

föreligger alltså aktant-extern möjlighet. Liksom min första tolkning av (25) ovan analyserar Steensland meningen som att fokus inte ligger på Frost-Anders fysiska krafter som inte räcker till för att han ska kunna cykla. I stället ligger fokus på ett mer allmänt plan – Frost-Anders var förhindrad att cykla och fick därför gå.

Även om tolkningen av (25) som aktant-extern möjlighet kan anses vara rimlig går det naturligtvis inte att med säkerhet fastställa att det var det fokus på händelsen som Frost-Anders hade för avsikt att beskriva i sina dagboksanteckningar. Det som ändå talar för tolkningen av (25) som ett fall av aktant-extern möjlighet är att *bella* inte typiskt beskrivs som ett modalverb som uttrycker aktant-intern möjlighet (se tablå 1). I materialet återfinns heller inget tydligt fall av *bella* där det tvivelsutan är möjligt att fastställa att det rör sig om aktant-intern möjlighet.

4.2.3 Deontisk möjlighet

Deontisk möjlighet är som framgår i 2.1.1 en modalitetstyp som beskriver hur någon form av auktoritet ger subjektsreferenten tillåtelse att utföra situationen i propositionen. I 2.1.1 framgår det också att deontisk möjlighet är en undertyp till aktant-extern möjlighet. Det är därför intressant att notera att *bella* som i 4.2.1 beskrivs uttrycka just aktant-extern möjlighet också uttrycker deontisk möjlighet. *Bella* med deontisk betydelse förekommer inte bland definitionerna som uppställs i tablå 1. Däremot återfinns en exempelmening i Åkerberg (2012) där *bella* uppvisar deontisk betydelse:

- (26) Du **beller** stand o skaiðum að mig. (Åkerberg 2012:476)
'Du får stå på mina skidor'

Bland *bella*-beläggen återfinns ett antal belägg inom samtliga texter som uppvisar deontisk möjlighet. Belägget i (27) är ett exempel härpå:

- (27) Du **beller** sakt wa därunder i nqt, du Masse. (Olsson 1987a:4)
'Du kan faktiskt vara därunder i natt, du Masse.'

DeonM: Du *har tillåtelse* att vara därunder

I (27) ges Masse tillåtelse av Mormor att sova under hennes säng. I egenskap av sängens ägare kan Mormor tillskrivas den auktoritet som gör det möjligt för henne att ge yttrandet deontisk innebörd. Auktoriteten behöver emellertid inte vara kopplad till en animat person som i (27). Det kan även vara en lag som utfärdar tillåtelsen. I (28) rör det sig om det älvdalska 1600-talssamhällets lagar, baserade på vad Bibeln förkunnar, som till syvende och sist avgör huruvida trolovade par har

tillåtelse att ingå äktenskap:

- (28) Sę spuord prestn fuotseð min og röst, um eð fanns noð so gard at festjuone it **beld** lagligen livá ijuop. (Larsson 1985:78)
'Sedan frågade prästen folket med hög röst, om det fanns något som gjorde att de trolovade inte lagligen kunde leva ihop.'

DeonM: om det fanns något som gjorde att de trolovade inte *hade tillåtelse att* leva ihop

Dessa båda fall uppvisar deontisk möjlighet på ett förhållandevis tydligt sätt. I materialet återfinns dock även fall som inte låter sig kategoriseras med samma lätthet, vilket jag belyser i följande avsnitt, 4.2.4.

4.2.4 Vaghet mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet

Vissa belägg i materialet är svårbedömda utifrån vilken deontisk betydelse de uttrycker. I 4.2.3 tolkas (27) och (28) som deontisk möjlighet, men andra belägg kan tolkas som att de uttrycker antingen just deontisk möjlighet eller deontisk nödvändighet.

Modalitetstypen deontisk nödvändighet kan sammanfattas att den uttrycks genom att någon form av auktoritet ålägger subjektsreferenten ett tvång eller ett krav att utföra situationen i satsen. Deontisk nödvändighet kan även uttryckas försiktigare genom att en auktoritet, eller en annan person, hänvisar till önskvärldheten att situationen utförs.

Det är långtifrån självklart att avgöra när deontisk möjlighet eller deontisk nödvändighet föreligger. I (29) återfinns exempelvis ett belägg där svårigheten är påtaglig:

- (29) Du **beller** rindş að enner du, og saj at q **beller** kumå lit laingger fram i vár. (Olsson 1987a:16)
'Du kan ringa till henne du, och säga att hon kan komma lite längre fram i vår.'

DeonM: ?du *har tillåtelse att* ringa till henne [...] ?hon *har tillåtelse att* komma

DeonN: ?*det är nödvändigt att* du ringer till henne [...] ?*det är nödvändigt att* hon kommer

AExtM: *du *har möjlighet att* ringa till henne [...] ?hon *har möjlighet att* komma

I (29) samtalar Mormor med grannen Alfrid. Alfrid har meddelat Mormor att hennes dotter Astrid, som är bosatt i Stockholm, ringt och sagt att hon vill komma på besök några dagar. Mormor vill inte ha över dottern på besök och ger olika svepskäl varför Astrid inte borde komma. Hon ger därefter Alfrid uppmaningen som förekommer i (29).

Som framgår av parafraferna är flera tolkningar plausibla. Det är därför en svår uppgift att avgöra vilken tolkning som är riktig. En anledning till svårigheten tycks vara att *bella* i (29) befinner sig i ett slags gråzon mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet, och är därmed vagt. För att ändå kunna förstå (29) och liknande fall bättre görs i det som följer en liten fördjupning i just vaghet.

Deontiska verb tenderar att vara vaga. Vagheten som kan skönjas hos *bella* ovan är inte typisk för just älvdalska utan återfinns även hos deontiska verb i andra språk. Flera forskare uppmärksammar fenomenet och ger exempel på hur deontiska verb kan vara vaga mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet. van der Auwera, Ammann & Kindt (2005:252) nämner exempelvis hur det danska verbet *må* både kan uttrycka tillåtelse och tvång utan att det nödvändigtvis behöver framgå vilken modal betydelse som åsyftas (jämför *nu må du fortælle* 'nu kan du/måste du berätta'). På samma sätt utpekas det svenska verbet *få* också som vagt mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet (van der Auwera & Plungian 1998:103).

Det går att sätta det som här nämns i den internationella forskningslitteraturen om olika deontiska verb i samband med det som nämns om vaghet i 3.2.4. Vissa verb, bland andra deontiska verb, tycks bli uttryckligt vaga i vissa kontexter. Det går alltså inte att avgöra huruvida det är den ena eller andra modalitetstypen som uttrycks genom verben. Dock är den grundläggande förståelsen opåverkad. (29) kan i det avseendet betraktas på liknande sätt. På grund av vagheten som föreligger tycks det inte vara möjligt att kategorisera (29) utifrån en distinkt modalitetstyp. I stället bör (29) kategoriseras som uttryckligt vagt mellan två modalitetstyper: deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet.

Ett annat sätt att betrakta (29) presenteras emellertid i Palmer (1990). Palmer (1990:72) menar att engelska modalverb såsom *can* och *may*, språkliga kognater till *bella*, uttrycker en utvidgad betydelse av tillåtelse när de används i uppmaningar:

[...] it ['command' use of CAN and MAY] is best seen not as an independent meaning of the verbs, but as an extended or implied meaning from the permission use.

Palmer skriver vidare att bruket av *can* och *may* i uppmaningar tycks vara konventionaliserat i flertalet fall. Mot bakgrund av det Palmer skriver bör alltså (29), som mycket riktigt uttrycker uppmaning, tolkas som ett fall av deontisk möjlighet som eventuellt blivit konventionaliserat. Det ska dock påpekas att Palmer enbart utgår från engelska språkförhållanden, vilket gör det svårt att omsätta hans synsätt utan några förbehåll på det älvdalska exemplet i (29).

4.2.5 Deontisk nödvändighet

Vid sidan av de vaga fallen mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet återfinns ett litet antal belägg där det förefaller troligast att tolka *bella* som ett uttryck av deontisk nödvändighet. I följande två exempel framgår detta:

- (30a) Dier tykt at an **belld** åvå skulde siuov, dɔ an add byrt ɔ min lotim so tiðut. (Larsson 1985:24)
'De tyckte att han kunde ha skulden själv, eftersom han hade börjat med åkern så tidigt'

DeonN: De tyckte att han *borde* ha skulden själv

- (30b) Men dɔ an ir til og glað og språksam og dšästwenlin, **bellið**³⁰ fel go umstað els ɔ an og är ɔ an ser åv siuov. (FAD:104)
'Men eftersom han lever och är glad och språksam och gästvänlig, kan ni faktiskt gå i väg och hälsa på honom och be att han berättar själv.' (FAD:179a)

DeonN: *bör* ni faktiskt gå i väg

I (30a) återges hur ett par militärer bevittnar hur en bonde får sitt rovland dränkt av smältvatten. Militärerna anser att bonden har sig själv att skylla eftersom han börjat vårela rovlandet då det ännu ligger snö på marken. Med *bella* uttrycks alltså i detta sammanhang att det enligt militärerna är nödvändigt att skulden för det inträffade tillskrivs bonden själv.

I (30b) skriver Frost-Anders om händelser som tilldrar sig bakåt i tiden. Han skriver bland annat om en viss Tysk-Anders och hur dennes farmor brukade samla kåda åt barnbarnet att tugga. Frost-Anders uttrycker dock att han är rädd att minnet sviker honom, och han eventuellt far med osanning om händelserna han återger. Eftersom Tysk-Anders fortfarande beskrivs vara vid god vigör uppmanar därför Frost-Anders läsaren att söka upp Tysk-Anders så att han också kan berätta om kådsamlandet.

Av kontexten att döma är det deontisk nödvändighet som här kommer till uttryck. Frost-Anders anser att det är nödvändigt eller önskvärt att läsarna går till Tysk-Anders, eftersom han är i stånd att berätta bättre om händelserna än vad Frost-Anders är. Att Frost-Anders skulle ge läsaren tillåtelse att gå och hälsa på Tysk-Anders ter sig som en märklig tolkning. Frost-Anders kan i detta sammanhang inte gärna anses förlänad den auktoritetsroll som krävs för det. Deontisk möjlighet torde därför inte föreligga.

³⁰ Notera att subjektet är utelämnat. I älvdalska kan subjektet utelämnas vid första och andra person plural (se Åkerberg 2012:253; Rosenkvist 2014:177f.).

4.3 Modala betydelser hos *dugå*

De flesta belägg på *dugå* tolkas som fall av aktant-intern möjlighet. Ett mindre antal belägg uttrycker också den lexikala betydelsen som överensstämmer med det standardsvenska verbet *dugas* betydelse 'vara tillräcklig'. Slutligen återfinns ett fåtal belägg, vars omgivande kontext inte ger tillräcklig information för att man med säkerhet kan tolka dem som fall av aktant-intern möjlighet. Samtliga tolkningar diskuteras ingående i varsitt avsnitt nedan.

Dugås syntaktiska egenskaper kan sammanfattas att *dugå* inte tar någon bestämning i belägg där den lexikala betydelsen uttrycks. I belägg på den modala betydelsen tar *dugå* antingen en verbfras som bestämning eller förekommer i en elliptisk konstruktion.³¹

4.3.1 Aktant-intern möjlighet

Den aktant-interna möjligheten tolkas bland *dugå*-beläggen som aktant-intern möjlighet av fysiskt slag såsom också framgår i definitionsbeskrivningen i 2.2.2. Detta innebär att situationen, beroende på om satsen är negerad eller inte, möjliggörs eller omöjliggörs av egenskaper hos subjektsreferenten själv. Egenskaperna kan vara av ett tydligt fysiskt slag. Det går att utläsa något slags styrka hos subjektsreferenten i dessa egenskaper, men det är också vanligt att det rör sig om en abstrakt handling som subjektsreferenten är kapabel till att utföra. I (31) är det en fysisk förmåga som är förhanden, mycket liknande den i (16) i 2.2.2:

- (31) Q **dugd** it rait sig, og q iembred sig iel tiðe. (Olsson 1987a:25)
'Hon kunde inte resa sig, och hon jämrade sig hela tiden.'

AIntM: Hon *förmådde* inte resa sig

I (31) beskrivs hur Mormor ramlat omkull och ligger på marken. Eftersom hon är ålderstigen har hon inte de krafter som behövs för att få sig själv på fötter igen. Det är alltså Mormors kroppsliga krafter som här kommer till korta och omöjliggör att situationen (*resa sig*) kommer till stånd.

Fysisk kraft behöver emellertid inte vara den egenskap som är avgörande för att en situation ska äga rum. Andra egenskaper såsom människors varseblivning kan föreligga. I (32) är det närmast korrekt att beskriva förmågan som mental:

³¹ Jämför *An lagd sig uppø Mumunes fuoter, og kurreð mjäst an dugde* (Olsson 1987a:9) ('Han lade sig på Mormors fötter och spann så mycket han kunde') som är en elliptisk konstruktion.

- (32) Eð war so bidrövlit, so eð **dugd** inggan förestell sig, so it add weð min. (Larsson 1985:32)
'Det var så bedrövtligt, att ingen kunde föreställa sig det, som inte hade varit med.'

AIntM: att ingen *förmådde* föreställa sig det

(32) återfinns i en kontext som skildrar ett par bybors förfäran över hur deras präst gått till väga med kyrkans gamla helgonbilder. Prästen har slagit sönder flera helgonbilder då han menar att de utgör ett uttryck för så kallad påvisk villfarelse. Berättaren beskriver händelsen som förfärlig och menar att personer som inte varit med och bevittnat den hemska händelsen heller inte förmår föreställa sig den. Den bristande förmågan som här beskrivs är således mental: personer som inte bevittnat händelsen med sina ögon har inte mental kapacitet att förstå omfattningen av den.

Många belägg uppvisar situationer där subjektsreferentens specifika förmågor och egenskaper träder något i bakgrunden. En allmän kapacitet att utföra situationen framträder här i stället. I sådana belägg kan situationen ses mer som en prestation, i vilken det går att utläsa att ett resultat uppnås av subjektsreferenten. Detta tydliggörs i (33) där *dugå* parafrastras med *lyckas*:

- (33a) Marit tykt fel at eð war liteð fesmä'lllit, at it q add **dugåð** wais at q **dugd** buota. (Larsson 1985:37)
'Marit tyckte nog at det var lite försmädligt att hon inte hade kunnat visa att hon kunde bota.'

AIntM: att hon inte hade *lyckats* visa att hon *förmådde* bota

- (33b) Eð wart döfel twär wikur, inq ig **dugd** gnag til Risander dait og arv og dyndş on-dar rimsų að mig, iela twär wikur etter ses fuotşeð ávend jár i gardum add sett. (FAD:29)
'Det blev åtminstone två veckor, innan jag kunde tjata till Risander att komma dit och harva och dynga den där remsan åt mig, hela två veckor efter det att folk i allmänhet här i gårdarna hade satt.'
(FAD:128a)

AIntM: innan jag *lyckades* tjata Risander till att komma

I de båda exemplen ovan är det fråga om en prestation som subjektsreferenten antingen lyckats eller misslyckats med. I (33a) beklagar sig den trollkunniga Marit över att hon inte lyckats visa byborna att hon är kapabel till att bota den sjuke pojken Lill-Spiken som har tagits i besittning av maran. I (33b) beskriver Frost-Anders hur han efter två veckor lyckats tjata sig till att en granne vid namn Risander ska komma och hjälpa honom att ta hand om ett potatisland.

I (33) är det inte möjligt att skönja en framträdande egenskap hos subjektsreferenterna som möjliggör, alternativt omöjliggör, situationen. I (33a) går det inte att fastställa att Marit misslyckats med situationen *visa att hon förmår bota* på grund av en viss egenskap som kan tillskrivas henne

som trollkunnig person. Det kan lika gärna vara andra orsaker bakom misslyckandet. Marit kan exempelvis ha misslyckats med situationen eftersom trollkurer rimligtvis inte har någon verkan.

I (33b) är det likaledes svårt att avgöra att det en förmåga hos Frost-Anders som resulterar i att situationen möjliggörs, det vill säga tjata Risander till att komma till potatislandet. Det går att tänka sig att Frost-Anders har att vara tjatig och envis som personlig egenskap, men det är troligare att det i (33b) rör sig om en situation som han med sina förmågor inte själv kan påverka i alltför stor utsträckning, utan vars utgång beror på flera faktorer som att Risander till slut hade tid att bistå Frost-Anders.

Sammantaget förefaller det mest korrekt att beskriva dylika tolkningar som framgår i (33) som allmänna prestationer som i första hand inte avgörs av subjektreferentens egenskaper och förmågor. Andra faktorer måste ses som samverkande för att prestationen ska utföras.

4.3.2 Lexikal betydelse

Den lexikala betydelsen hos *dugå* överensstämmer med betydelsen hos det svenska verbet *duga*, det vill säga 'vara tillräcklig'. I och med att denna betydelse av *dugå* inte är modal behandlas inte belägg med den betydelsen i någon utförligare mån. Här återges därför endast ett belägg för att illustrera hur den lexikala betydelsen återfinns i älvdalska:

- (34) **Dugd** we'n að diem, so **dugd** an að kunundsem, tšyörtša og skansn og. (Larsson 1985:11)
'Dög vägen åt dem, så dög den åt kungen, kyrkan och skansen också.'

4.3.3 Tvetydiga fall av aktant-intern möjlighet

Bland beläggen finns ett fåtal fall, där det inte tydligt framgår att det rör sig om aktant-intern möjlighet. Det kan exempelvis dras i tvivelsmål huruvida (36) nedan faktiskt är ett fall av aktant-intern möjlighet. Den fysiska förmågan förefaller till synes vara frånvarande, och det kan tolkas som att yttre omständigheter möjliggör situationen, vilket gör aktant-extern möjlighet till en plausibel tolkning av (36):

- (36) Ig ar verið autq banku og tag aut paingga (400,00), so ig al **dugá** bärq mig noð tag. (FAD:66)
'Jag har varit till banken för att ta ut pengar (400 kronor), för att jag ska kunna klara mig ett tag.'
(FAD:153b).

AIntM: ?för att jag ska *förmå* klara mig

AExtM: ?för att jag ska *ha möjlighet att* klara mig

(36) skulle kunna tolkas som ett fall av aktant-extern möjlighet. Pengar är i det avseendet en yttre omständighet som möjliggör för Frost-Anders att klara sig ekonomiskt ett tag. Att tolka (36) som ett fall av aktant-intern möjlighet är dock också tänkbart. Pengarna som Frost-Anders tar ut behöver nödvändigtvis inte anses utgöra en yttre omständighet. De kan också anses vara ett medel som Frost-Anders förfogar över. I och med att Frost-Anders förfogar över medlet kan meningen också tolkas som att Frost-Anders är kapabel att klara sig. Med andra ord klarar sig Frost-Anders eftersom han besitter en viss summa pengar. Att ha pengar i sin ägo kan i det sammanhanget betraktas som ett slags individuell egenskap som är avgörande för att Frost-Anders ska klara uppehållet.

Ett liknande exempel återfinns i KK. Här kan rotepenningarna som kungens soldater traktar efter och som gör att de ger sig på rotebönder i trakten också ses som ett medel. När soldaterna förfogar över medlet har de kapacitet att köpa brännvin. Det rör sig därvidlag om ett uttryck av aktant-intern möjlighet:

- (37) Men Ulov miend at eð war it so guott fer diem eld, fer dier wart ju og yvyrfallner, fer soldater wild ává mjer ruotepeningger eld dier ullde, fer tá **dugá** tšyöp brendwineð. (Larsson 1985:66)
'Men Olov ansåg att det inte var så gott för dem [rotebönderna] heller, för de blev ju också överfallna, ty soldaterna ville ha mer rotepenningar än de skulle, för att kunna köpa brännvin.'

AIntM: ?för att *förmå* köpa brännvin

AExtM: ?för att *ha möjlighet att* köpa brännvin

Både (36) och (37) kan också tolkas som att de beskriver en prestation och parafrastras därmed lämpligast med *lyckas*. I (36) kan situationen att klara uppehållet ses som en prestation som Frost-Anders, med de ekonomiska tillgångar han besitter, är i stånd att utföra. I (37) framgår prestationen ännu tydligare: Soldaternas mål är att köpa brännvin. Genom att ta mer pengar än vad rotebönderna ger dem i underhåll lyckas de också med det målet.

Sammantaget kan (36) och (37) analyseras utifrån många olika perspektiv. Utgår man från att min tolkning av dem som aktant-intern möjlighet är korrekt kan modal verbet *dugá* beskrivas ha en utvidgad användning. Det kan förutom att beskriva explicita förmågor hos subjektreferenten som möjliggör en viss situation även beskriva något en subjektreferent åstadkommer eller uppnår med

hjälp av ett medel av något slag.

4.4 Modala betydelser hos *kunna*

Beläggen på *kunna* tolkas företrädesvis som fall av aktant-intern möjlighet. Fall tolkade som epistemisk möjlighet återfinns också, liksom ett antal tvetydiga fall. Dessa tolkningsmöjligheter behandlas ingående i varsitt avsnitt nedan. Ett kort resonemang om belägg på *kunna* i konjunktiv avslutar kapitlet.

I korthet kan nämnas att *kunnas* syntaktiska egenskaper skiljer sig från de övriga studerade verben genom att *kunna* i stor utsträckning tar nominalfraser som bestämning.³²

4.4.1 Aktant-intern möjlighet

I huvudsak uttrycker den aktant-interna möjligheten hos *kunna*-beläggen en explicit inlärd förmåga eller kunskap. Med van der Auwera & Plungians (1998) terminologi kan man här tala om ett *intellektuellt kunnande*. Förmågan behöver emellertid inte relatera till någon kognitiv färdighet, som den som framgår i exempel (38a) där det gäller inlärd språkkunskaper i älvdalska. Förmågan kan lika gärna vara en praktisk färdighet, som att göra pälsmössor (se 38b):

(38a) Duwall iess **kunn** liteð övdalska, fast nu add an ju guoð jåp åv knektum frø skansem. (Larsson 1985:60)

’Duwall påstods kunna lite älvdalska, fast nu hade han ju god hjälp av knektarna från skansen.’

AIntM: Duwall påstods *veta hur man* talar älvdalska

(38b) Q lær að faið luv um min noð kwinnfuok, so **kann** dšärå lonnettur, at q willd dšärå að enner. (FAD:91)

’Hon lär ha fått löfte av något kvinnfolk, som kan göra pälsmössor, att hon skulle göra åt henne.’

(FAD: 170b)

AIntM: som *vet hur man* gör pälsmössor

Kontexterna i (38) bäddar alltså för en tolkning av *kunna* som aktant-intern möjlighet av ett intellektuellt slag. I (38a) refereras till en antagen förmåga hos landshövdingen Gustaf Duwall att han till viss del behärskar det älvdalska språket. Förmågan är på så vis inlärd eftersom ett språk

³² Jämför *Sę kund an mikkel byöner* (Larsson 1985:84) (’Sedan kunde han många böner’) där nominalfrasen *mikkel byöner* utgör *kunnas* bestämning.

måste läras in. På samma sätt förhåller sig exempel (38b). Den praktiska förmågan att tillverka pälsmössor är även den inlärd.

Förutom att förmågorna i (38) kan karakteriseras av att vara inlärd kan de även sägas vara statiska. Som nämns i 2.2.3 är förmågan som *kunna* uttrycker just statisk i termer av att den utgör ett allmänt tillstånd. En förmåga som väl lärts in utmärks av att vara mer eller mindre varaktig. Det utgör en skillnad mot den typ av förmåga och egenskap som *dugå* uttrycker och som framkommer i 2.2.2 och 4.3. Förmågan som uttrycks av *dugå* kännetecknas nämligen av att ofta vara mer eller mindre temporär. Jämför till exempel (31) där Mormor inte förmår resa sig upp på grund av att hon fallit omkull. Hennes förmåga att resa sig upp är i det ögonblicket otillräcklig, men under andra omständigheter och i andra sammanhang skulle hon nog klara av att resa sig upp.

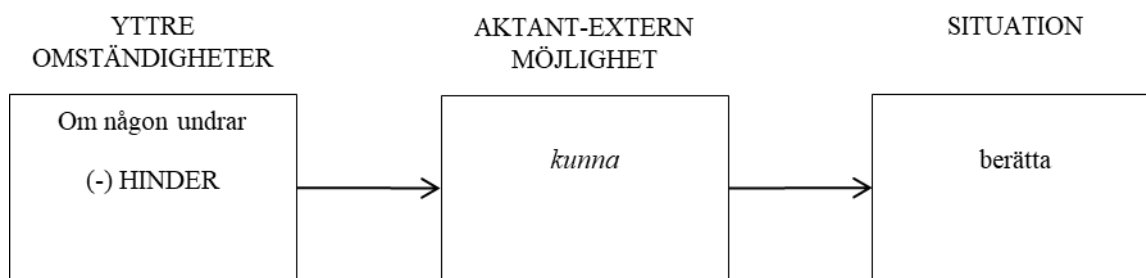
Vissa belägg är inte lika lättolkade som (38). Till skillnad från (38) är (39) något mer tvetydig gällande intellektuell aktant-intern möjlighet. Betydelsen förefaller att dra något åt aktant-extern möjlighet:

- (39) Um noget undres o, wen Gamt-Trettø war fer kar, **kann** ig saj åv at an war fafar að allas vår Tenn-Lars, so gard slipin suði bettsem. (FAD:36)
 'Om någon undrar, vad Gamle Tretton var för karl, kan jag berätta att han var farfar till allas vår Tenn-Lars, som gjorde slipen i bäcken söderut.' (FAD:133a)

AIntM: jag *vet* berätta att han var farfar

AExtM: ?jag *har möjlighet* att berätta

Det är möjligt att tolka (39) som ett uttryck av aktant-extern möjlighet – subjektsreferenten har möjlighet eller tillfälle att berätta om Gamle Tretton. Analysen av (39) går då till på följande sätt: konditionalsatsen (*om någon undrar...*) tolkas som de yttre omständigheterna som ger upphov till möjligheten för subjektsreferenten att utföra situationen *berätta*. Man kan tänka sig händelseförloppet såsom det beskrivs i termer av frånvarande hinder i figur 4. I figur 6 visas händelseförloppet på samma sätt:

Figur 6 Aktant-extern möjlighet i (39)

Även om tolkningen av (39) som aktant-extern möjlighet förefaller vara plausibel är den i mina ögon mindre trolig. Berättandet möjliggörs visserligen av att någon eventuellt undrar något, men jag menar att fokus i första hand ligger på subjektsreferentens kunskaper. (39) bör enligt mig tolkas som att subjektsreferenten förfogar över kunskap om Gamle Tretton som möjliggör att han kan berätta om honom. Utan den kunskapen kan situationen över huvud taget inte komma till stånd. Att det är kunskapen som står i centrum styrks av att huvudverbets (*saj av* 'berätta') betydelse indikerar någon form av inlärd kunskap. I SO definieras *berätta* som att "meddela väsentliga omständigheter (om ngt) i tidsföljd", vilket baseras på, och även förutsätter, kunskap om väsentliga omständigheter.

Ytterligare en aspekt som det bör reflekteras över är att verbet *berätta* stundom används med hjälpverbet *veta* i germanska språk³³ (jämför svenska *veta berätta* och tyska *zu erzählen wissen*). Denna tendens visar hur *berätta* tolkas som just en kunskap i och med valet av hjälpverb. I detta sammanhang anförs dock inte denna tendens som ett explicit argument för min tolkning ovan, men det är onekligen en intressant typologisk iakttagelse.

4.4.2 Epistemisk möjlighet

Epistemisk möjlighet uttrycker en bedömning av talaren om propositionens sanningsvärde, det vill säga om propositionen är möjlig eller inte. I 2.2.3 framgår att *kunna* kan användas för att uttrycka just när något är tänkbart eller möjligt, och motsvarar då närmast det svenska uttrycket 'det kan hända att' (jämför (19) i 2.2.3).

Den epistemiska möjligheten hos *kunna* framträder tydligast i belägg liknande (40). Kontexten ger vid handen att påståendet som görs inte kan tolkas som en direkt återgivning av det faktiska sakförhållandet. I stället rör det sig snarare om en bedömning:

- (40) Eð þástuos og, at an uld it vára noð wiðer klyptun i ovðe, men eð **kann** ju bara vára uont fetal eð festá'ss. (Larsson 1985:53)
'Det påstods också, att han inte skulle vara något vidare klyftig i huvudet, men det kan ju bara vara ont förtal det förstås.'

EpiM: men det *kanske* bara är ont förtal

Exempel (40) utgör indirekt tal som talaren (författaren i detta fall) förhåller sig till. Valet av referatverb, *pástods*, visar på att talaren håller sig neutral till utsagan och endast återger det som hävdas av andra. Talaren gör sedan en bedömning av utsagan: *men det kan ju bara vara ont förtal*

³³ Även bland de romanska språken återfinns denna tendens, jämför franska *savoir raconter* och italienska *sapere raccontare*.

förstås. Här uttrycks att det är möjligt att det som påstås om personen (i detta fall kung Karl XI) endast är ont förtal. Talaren vet alltså inte om det som sägs om kungen faktiskt stämmer och visar genom modal verbet *kunna* att det har ovisst sanningsvärde.

Förutom att kontexten bäddar för en tolkning av (40) som epistemisk möjlighet tycks även strukturen göra det. Strukturen i (40) överensstämmer med antaganden som finns inom forskningen att epistemisk modalitet verkar förekomma i påståendesatser och tar hela propositionen som sitt argument (se 3.2.2). Detta kan illustreras genom följande parafra, i vilken propositionen är kursiverad: det är kanske så att *det bara är ont förtal*.

Kontexten ger ibland varken tillräcklig eller nödvändig information för att avgöra huruvida det är epistemisk modalitet som föreligger. I det som följer förekommer ett något mer svåravgjort fall av vad som kan vara epistemisk möjlighet. Kontexten är dock tvetydig och det är möjligt att läsa in andra modalitetstolkningar också. Exemplet är hämtat från en skildring av jaktmetoderna som var i bruk i älvdalsbygden under 1600-talet. I meningarna innan beskrivs att de älvdalska jägarna fångade älgar med hjälp av så kallade älggropar på vintern. I mitten på älggroparna var en sylvass träpåle placerad. När en älg föll ned i en grop spetsades den sålunda ihjäl. Fortsättningen utgörs av exempel (41):

- (41) Dier **kunnd** boð fō non wildrien upō eð dar wiseð og. (Larsson 1985:65)
'De kunde få någon vildren på det där viset också.'

EpiM: ?eventuellt fick de någon vildren

AIntM: ?de lyckades få någon vildren

AExtM: ?de hade möjlighet att få någon vildren

Exemplet är svåranalyserat då både aktant-intern möjlighet (av fysiskt slag) och aktant-extern möjlighet kan läsas in vid sidan av den epistemiska möjligheten. Vad gäller aktant-intern möjlighet kan man föreställa sig att exemplet syftar på en prestation att fånga vildrenar. Jägarna var kapabla att fånga vildrenar eftersom de hade grävt gropen. Gropen utgjorde på så sätt, likt pengarna i (36) och (37), ett medel som, när det stod till jägarnas förfogande, bidrog till att de kunde utföra situationen. Aktant-extern möjlighet utgör också en plausibel tolkning eftersom kontexten kan tydas som att det i och med älggropen uppkom en möjlighet för jägarna att fånga vildrenar. Den epistemiska möjligheten uttrycker å sin sida en bedömning av propositionen. Det var inte säkert att jägarna fick vildrenar, men det var heller inte uteslutet. Verbet *kunna* motsvarar därmed svenskans 'det kunde hända att'.

Den sistnämnda tolkningen kan framhållas som trolig jämfört med följande exempel ur Levander & Björklund (1961–:1261) som uppvisar liknande struktur vad gäller person (tredje person plural),

tempus (preteritum) och adverb (*boð...og* 'också'):

- (42) Dier **kunnd** borg boð säðe og.
'Det kunde hända att de togo kredit på säden också.'

Exempel (42) talar för att (41) ger uttryck för epistemisk möjlighet. Jag anser dock inte (42) som tillräckligt stöd för att man med säkerhet kan fastställa modalitetstypen i (41). Kontexten är för vag, och i brist på en tydligare kontext är det inte möjligt att avgöra huruvida det är epistemisk möjlighet, aktant-intern möjlighet av fysiskt slag eller aktant-extern möjlighet som föreligger. Vad som däremot kan fastställas är att kontexten inte tillåter en tolkning där aktant-intern möjlighet av intellektuellt slag föreligger. Jag visar det genom att i (43) ge den svenska översättningen av hela stycket i KK, från vilket meningen i (41) är hämtad. Parfrasen *visste hur man* ersätter det ursprungliga *kunde*:

- (43) Vintertid tog de älgar i älggropar. Det var en stor grop, med en sylvass påle i mitten, som älgar skulle spetsas på om de råkade falla ned. *De **visste hur man** fick en vildren på det där viset också.

4.4.3 Andra modalitetstyper som uttrycks av *kunna*

Enstaka belägg finns där *kunna* tycks uppvisa aktant-intern möjlighet av fysiskt slag och aktant-extern möjlighet. Det är modala betydelser som inte går att utläsa i definitionerna av *kunna* i 2.2.3, och de är därför intressanta att uppmärksamma.

I (44) ges exempel på belägg på de två modalitetstyperna. I (44a) är det fråga om aktant-intern möjlighet av fysiskt slag, medan det i (44b) är aktant-extern möjlighet:

- (44a) Ennes mituoðer add it jåpt nogum jūotedags, og **kann** it tä dšärå eð eld. (Larsson 1985:41)
'Hennes metoder hade inte hjälpt någon hittills och kan inte göra det heller.'

AIntM: och *förmår* inte göra det heller

EpiM: ?och *kanske* inte gör det heller

- (44b) Noð spesiellt glader **kann** an it saj at dier war. (Larsson 1985:30)
'Något vidare glada kan man inte säga att de var.'

AExtM: man *har inte möjlighet* att säga

(44a) förekommer i en kontext där den trollkunniga kvinnan Brita beskriver hur inkompetent Marit är. Marit är också trollkunnig, men enligt Brita har Marits metoder för att hjälpa sjuka personer varit verkningslösa och kommer att förbli vara verkningslösa.

Jag för fram två tänkbara tolkningar för (44a), varav jag håller den ena för mindre trolig. En tolkning i vilken Brita uttrycker osäkerhet angående metodernas duglighet är inte trolig eftersom metoderna redan explicit dömts ut (jämför *Hennes metoder hade inte hjälpt någon hittills*). Av denna anledning är det enligt mig inte troligt att det skulle röra sig om epistemisk möjlighet. I stället pekar (44a) på att *kunna* i detta fall uttrycker aktant-intern möjlighet av fysiskt slag: metoderna är otillräckliga och förmår på så sätt inte hjälpa människor. Det ter sig måhända något märkligt att referera till metoderna som vore de en animat varelse som inte förmår hjälpa människor, men metoderna skulle kunna ses utgöra en metonymisk³⁴ omskrivning och därvidlag hänvisa till Marit som person. Marit ses därmed i (44a) som en person som inte förmår hjälpa sjuka med sina trollkonster.

I (44b) skildrar kontexten hur en skans krutkällare fyllts till brädden med vårvatten. Ett par utstationerade knektar beordras därför att tömma krutkällare. De gör detta i vatten som sträcker sig upp till knäna. Uppgiften utförs inte med glädje, och bokens berättarperson uttrycker en litotes när det återberättas: *man kan inte säga att de var speciellt glada*.

Belägget tolkas troligast som aktant-extern möjlighet. Övriga modalitetstyper (aktant-intern möjlighet av fysiskt och intellektuellt slag, deontisk möjlighet och epistemisk möjlighet) ter sig märkliga i kontexten; det går inte att utläsa att någon fysisk eller intellektuell förmåga beskrivs, inte heller går det att utläsa att någon form av tillåtelse ges eller att en bedömning av propositionens sanningsvärde görs. Troligast är det därför att utgå från att (44b) uttrycker aktant-extern möjlighet.

Den aktant-externa möjligheten kan förstås som att subjektreferenten, det generiska pronomenet *man*, inte har möjlighet att säga att knektarna är glada på grund av att de tvärtom är missnöjda över uppgiften. Knektarnas missnöje utgör således den yttre omständigheten.

I dessa två belägg framträder *kunna* med modala betydelser som inte är förväntade. Ytterligare belägg på *kunna* med oväntade modala betydelser redovisas nedan i 4.4.4. Dessa belägg redovisas i ett eget avsnitt på grund av att en språklig påverkan från svenskt håll eventuellt kan skönjas.

4.4.4 Lexikaliserade uttryck och svensk påverkan

Flertalet belägg måste betraktas som mer eller mindre lexikaliserade uttryck med direkta motsvarigheter i svenskan. Vissa belägg utmärker sig genom att de sett till sin betydelse förväntas

³⁴ *Metonymi* innebär ”visst slag av överförd betydelse som innebär att en referent betecknas med något som referenten har en fast relation till.” (SAG I:198)

förekomma med ett annat verb utifrån definitionerna i 2.2. Jämför till exempel (45) där *eð kann it jåpas* motsvarar svenskans 'det kan inte hjälpas', vilket enligt SAOB (H 1024) beskrivs som något som inte kan ändras på, eller som något som inte går att avhjälpa:

- (45) Eð **kann** it jåpas, men Spaik-Anna liteð it iett dugg o Brita. (Larsson 1985:44)
'Det kan inte hjälpas, men Spik-Anna litade inte ett dugg på Brita.'

AExtM: *Det är inte möjligt att ändra på saken, men...*

Det lexikaliserade uttrycket beskriver att det inte går att förhindra att Spik-Anna hyser liten tillit till Brita. Det är alltså negerad aktant-extern möjlighet som kommer till uttryck här och borde rimligtvis uttryckas med *bella* utifrån vad som framkommer i tablå 1 och avsnitt 4.2. Att så inte är fallet kan antingen bero på att *kunna* i detta belägg överlappar betydelsemässigt med *bella*, eller att hela konstruktionen är ett direkt inlån från svenskan. Det svenska verbet *kunna* skulle i sådant fall inte ha ersatts av det mer adekvata älvdalska verbet *bella*. Båda förklaringarna är plausibla, även om det skulle kunna tala för ett inlån sett till antalet andra lexikaliserade uttryck med *kunna* i materialet som har exakta ekvivalenter i svenska.

Det återfinns ett flertal lexikaliserade älvdalska uttryck med *kunna* i materialet som har svenska motsvarigheter. I tablå 6 redovisas samtliga lexikaliserade uttryck med *kunna*. Till vänster förekommer det älvdalska uttrycket och till höger dess svenska motsvarighet. X:et i tablå 6 indikerar att ordet i det lexikaliserade uttrycket är utbytbar. Det kan röra sig om att ge sig *fan* eller *katten* på, eller som det heter i det älvdalska materialet: ge sig *Rutt-Lass* på.³⁵

älvdalska	svenska
<i>kann dʒä sig X o</i>	<i>kan ge sig X på</i>
<i>og so guott kundd eð wårå</i>	<i>och så gott kunde det vara</i>
<i>kunnið ollder truo</i>	<i>det kan ni aldrig tro</i>
<i>eð kann it jåpas</i>	<i>det kan inte hjälpas</i>
<i>eð kann it ig nog råð fer</i>	<i>det kan inte jag rå för</i>

Tablå 6 Lexikaliserade uttryck med direkta motsvarigheter i svenska

Av särskilt intresse bland de lexikaliserade uttrycken i tablå 6 är *kunnið ollder truo*, vilket motsvaras av *det kan ni aldrig tro* i svenskan. Det finns visst fog att anta att uttrycket ursprungligen

³⁵ Belägget är hämtat från FAD där Rutt-Lass, egentligen Lars Getting-Eriksson, är namnet på en man i Frost-Anders hembygd. Han omnämns även i exempel (24c).

är ett inlån, men det är inte säkert då just detta och liknande uttryck ter sig svåranalyserade. I det som följer utvecklar jag detta närmare.

Det återfinns fem belägg med det lexikaliserade uttrycket *kunnið older truo* i materialet (två i MM och tre i FAD). I (46) redogörs ett av beläggen:

- (46) An ir so knipun og festondun so **kunnið** older truo! (Olsson 1987a:27)
'Han är så finurlig och förståndig att ni aldrig kan tro det.'

AIntM (fys): ?att ni aldrig *förmår* tro det

AIntM (int): ?att ni aldrig *vet hur man* tror det

I (46) berömmar Mormor katten Masse inför sina grannar. Masse får beröm efter att ha sprungit och kallat på hjälp när Mormor råkat ut för en fallolycka och blivit liggande på marken utan möjlighet att ta sig upp. Mormor beskriver hur förträfflig Masse är och menar att grannarna omöjligt kan föreställa sig det.

Även om kontexten förefaller vara tämligen tydlig är det en komplicerad uppgift att utröna vilken modalitetstyp som föreligger i (46). Flera perspektiv finns på hur man kan se på saken. En tolkning är att det rör sig om fysisk aktant-intern möjlighet. Förmågan att tro på det mormor säger om Masse antas då vara av fysisk karaktär. Förekomsten av *kunna* i stället för *dugå*, som ju brukar uttrycka modalitetstypen fysisk aktant-intern möjlighet (se 4.3), kan dock tala emot en sådan tolkning; *kunna* brukar i regel uttrycka intellektuell aktant-intern möjlighet. En annan tolkning är därför att det i (46) rör sig om intellektuell aktant-intern möjlighet. Om man å andra sidan utgår från att det lexikaliserade uttrycket är ett direkt inlån från svenskan, och att modal verbet inte anpassats efter älvdalska språkförhållanden (*dugå* i stället för *kunna*) kan det ändå vara ett tecken på att det faktiskt är fysisk aktant-intern möjlighet som är förhanden. Sammanfattningsvis förefaller flera tolkningar vara plausibla, vilket gör det svårt att definitivt yttra sig om vilken modalitetstyp som det kan röra sig om i (46), i varje fall om man i tolkningen utgår från modal verbet.

Ett annat, potentiellt tillvägagångssätt för att komma fram till vilken modalitetstyp som föreligger i (46) är att fästa uppmärksamheten på huvud verbet. Huvud verbet *truo* är ett kognitivt huvudverb och åsyftar därmed en mental förmåga. Förmågan torde enligt mig inte vara inlärdd utan förefaller snarare vara medfödd. Utifrån detta synsätt är den att betrakta som fysisk och inte intellektuell. På dylikt sätt tolkas också förmågan som framträder i (32) med *dugå* och det kognitiva huvud verbet *förestell sig* 'föreställa sig' (se 4.3.1).

Just *dugå* är det verb som oftast förekommer med ett kognitivt huvudverb i materialet. Det kan vara ett indicium på att det också är fysisk aktant-intern möjlighet som föreligger i dylika belägg. Helt säkert är det dock inte. I det studerade materialet är det inte ovanligt att *kunna* också

förekommer med ett kognitivt huvudverb. Förutom *truo* förekommer även *kunna* med kognitiva huvudverb som *taintša* 'tänka' och *bigripa* 'begripa'. Det är alltså vanskligt att dra slutsatsen att det skulle röra sig om fysisk aktant-intern möjlighet i samtliga belägg där kognitiva huvudverb förekommer bara för att *dugå* är vanligast förekommande av de studerade modalverben i dessa belägg.

Sammanfattningsvis är användningen av både *kunna* och *dugå* med kognitiva huvudverb spretig och genererar många frågor vid en närmare analys. Ett exempel på detta är hur det ska förklaras att *kunna* och *dugå* förekommer i en och samma text med samma kognitiva huvudverb (*bigripa*) och likartad kontext:

(47a) Brit **kunnd** it *bigrip* (Larsson 1985:41)
'Brita kunde inte begripa'

(47b) It **dugd** an eld *bigrip* (Larsson 1985:13)
'Inte kunde han heller begripa'

Svårigheten att analysera modalverb tillsammans med kognitiva huvudverb diskuteras vidare i 5.2. Närmast följer dock i 4.4.5 ett kort resonemang om svåranalyserade belägg på *kunna* i konjunktiv.

4.4.5 Konjunktiv

I älvdalska förekommer det konjunktivbildande hjälp verbet *edde*. Verbets olika användningsområden har ännu inte studerats i detalj och klarlagts till fullo (Rosenkvist 2012:79). Åkerberg (2012:282f.) skriver dock i sin älvdalska grammatik hur *edde* uttrycker tänkta villkorsförhållanden i nu- och dåtid³⁶ i konditionalsatser, samt önskan respektive artighet i huvudsatser. Den svenska motsvarigheten är verbet *skulle* (Steensland 2010:286).

Bland *kunna*-beläggen återfinns 14 belägg där *edde* förekommer, och de är sammantaget svåranalyserade. Jämför de två exemplen i (48): I (48a) är det frågan om epistemisk möjlighet, vilket det också är i (48b). Skillnaden är dock att (48a) uttrycks i indikativ, medan (48b) uttrycks i konjunktiv. Jag har i (48a) tillfogat ytterligare parafraaser på andra modalitetstyper för att illustrera hur övriga tolkningar i denna kontext ter sig främmande:

³⁶ I dåtid följs *edde* av partikeln *að* och supinumformen av verbet det bildar konjunktiv med (Åkerberg 2012:282).

(48a) Rađio prater, so ig lær fȝ slut, fer an febryller mig, so ig dug int fȝ til eđ, átȝ ig **kann** skriev fil, og eđ ir int nođ warut. (FAD:65)

'Radion pratar, så att jag väl får sluta, ty den förbryllar mig, så att jag inte kan få till det, utan jag kan skriva fel, och det är inget vidare.' (FAD:152b)

EpiM: utan *kanske* skriver jag fel

AIntM (fys): ?utan jag *förmår* skriva fel

AIntM (int): *utan jag *vet hur man* skriver fel

AExtM: ?utan jag *har möjlighet* att skriva fel

(48b) Ig ir fel redd at ig minnes int so prisiss, átȝ ig **edd kunnad** skriev nod so int ir sannt, og eđ will ig int. (FAD:104)

'Jag är ju rädd för att jag inte minns så precis, utan jag skulle kunna skriva något som inte är sant, och det vill jag inte.' (FAD:179a)

EpiM: utan jag *skulle kanske* skriva fel

Både (48a) och (48b) uppvisar en likartad kontext. I båda beläggen uttrycker Frost-Anders med verbet *kunna* en bedömning att propositionerna (*skriva fel* respektive *skriva något som inte är sant*) är möjliga. Propositionerna bedöms som möjliga på grund av att radion utgör ett störningsmoment i (48a) och på grund av att Frost-Anders inte riktigt kan dra sig till minnes i (48b).

Det rör sig alltså om epistemisk möjlighet, men betydelsen förefaller likväl inte riktigt vara densamma i beläggen. Hur betydelsen yansen ska förklaras på ett tillfredsställande sätt är emellertid en alltför omfattande uppgift att utreda för vad utrymmet i uppsatsen tillåter. Vad jag ändå vill kommentera är att baserad på min förståelse av exemplen framträder den epistemiska möjligheten i ringare grad i (48b) än i (48a). Utifrån vad Åkerberg (2012) skriver kan detta ha sin grund i att konjunktiven endast uttrycker ett tänkt förhållande, vilket gör att propositionen i (48b) kan tolkas som mer hypotetisk än propositionen i (48a). Diewald (1999:193f.) beskriver å andra sidan i sin studie av tyska modalverb hur konjunktiven många gånger bidrar till att modaliteten uttrycks försiktigare.³⁷ Detta skulle kunna utgöra en förklaringsgrund även för älvdalska modalverb i konjunktiv, men det går utifrån det nuvarande forskningsläget inte att fastställa. Det ska också påpekas att de tyska språkförhållandena liksom de älvdalska på intet sätt är okomplicerade vad gäller konjunktiv. Diewald (1999:192) framhåller att "modalverbens semantik i [konjunktiv] är ytterst komplex".³⁸ Mer forskning är alltså nödvändig på detta område.

³⁷ Nuyts (2001:195–196) skriver att epistemiska verb böjda i konjunktiv "further modifies the epistemic qualification".

³⁸ "Die Semantik von Modalverben im Konjunktiv II ist überaus komplex".

5 Avslutande diskussion

I detta kapitel summeras först resultatet som redogörs i kapitel 4 för att sedan diskuteras utifrån några aspekter. Förslag på framtida forskning ges som avslutning till kapitlet. I 5.1 ges en kortfattad sammanfattning av de modala betydelser som *bella*, *dugå* och *kunna* uttrycker. I 5.2 diskuteras betydelseöverlappning mellan de tre studerade verben. I 5.3 ligger tonvikten på hur van der Auwera & Plungians (1998) modalitetsmodell omsätts på det älvdalska materialet. I detta avsnitt utvärderas hur väl modalitetsmodellen överensstämmer med de älvdalska modalitetsförhållandena som framträder i studien. I anslutning till detta presenteras en reviderad version av modalitetsmodellen. Förslag på framtida forskning ges avslutningsvis i 5.4.

5.1 Sammanfattning av de modala betydelserna hos *bella*, *dugå* och *kunna*

I följande tre avsnitt sammanfattas de modala betydelser som *bella*, *dugå* och *kunna* uppvisar i studien. I sammanfattningen refereras till belägg i studien där verben uttrycker en viss modalitetstyp. För att underlätta läsningen återges samtliga belägg på nytt i den löpande texten så att läsaren inte ska behöva gå tillbaka och leta i resultatkapitlet.

5.1.1 Modal betydelse hos *bella*

Bella uttrycker modalitetstyperna aktant-extern möjlighet, deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet i de studerade texterna. Det finns därtill belägg som eventuellt talar för att *bella* även uttrycker aktant-intern möjlighet. Aktant-extern möjlighet uttrycker att en situation möjliggörs genom yttre omständigheter. Exempel på belägg som uppvisar denna betydelse återfinns i (24). Här är det en otillgänglig stege som omöjliggör för subjektsreferenten att utföra situationen:

- (24a) Og stikån stuoð it so an **belld** bruk an eld. (Olsson 1987a:24)
'Och stegen stod inte så att han kunde använda den heller.'

Deontisk möjlighet uttrycker att någon form av auktoritet ger subjektsreferenten tillåtelse att utföra situationen i satsen. Denna betydelse återfinns bland annat i (27) där Mormor ger Masse tillåtelse att sova under sängen:

(27) Du **beller** sakt wa darunder i nõt, du Masse. (Olsson 1987a:4)

'Du kan faktiskt vara därunder i natt, du Masse.'

Deontisk nödvändighet uttrycker ett krav eller tvång som åläggs subjektsreferenten att utföra situationen i satsen. Det behöver dock inte alltid röra sig om ett direkt formulerat krav utan kan, som i (30a), ha en indirekt karaktär genom att blott framhålla något som nödvändigt:

(30a) Dier tykt at an **belld** åvå skulde siuov, dõ an add byrt õ min lotim so tiõt. (Larsson 1985:24)

'De tyckte att han kunde ha skulden själv, eftersom han hade börjat med åkern så tidigt'

Bland de excerperade beläggen på *bella* återfinns också belägg som är något tvetydiga mellan två olika modalitetstyper. Belägget i (29) är tvetydigt i det avseendet att det inte tycks vara möjligt att avgöra huruvida det är deontisk möjlighet eller deontisk nödvändighet som är förhanden. Ett mindre resonemang förs i 4.2.4 där det bland annat framgår att deontiska verb ibland fungerar vagt i vissa kontexter utan att den grundläggande förståelsen av dem behöver påverkas märkbart:

(29) Du **beller** rindş að enner du, og saj at õ **beller** kumå lit laingger fram i vår. (Olsson 1987a:16)

'Du kan ringa till henne du, och säga att hon kan komma lite längre fram i vår.'

Belägget i (25) är tvetydigt mellan aktant-extern möjlighet och fysisk aktant-intern möjlighet. Svårigheten bottnar i att avgöra om det är yttre omständigheter som är avgörande för att situationen i satsen ska kunna utföras, eller om situationen i stället möjliggörs av subjektsreferentens kapacitet/förmåga:

(25) Ig add so tunggt õ sykkle, so ig **belld** int åk åtõ fikk go og skuotå iel tiõe. (FAD:22)

'Jag hade så tungt på cykeln, att jag inte kunde köra utan fick gå och skjuta på hela tiden.'

(FAD:124a).

5.1.2 Modal betydelse hos *dugå*

Dugå uttrycker primärt modalitetstypen aktant-intern möjlighet av fysiskt slag. Ett fåtal belägg på *dugå* kan dock tolkas som att det uttrycker aktant-extern möjlighet och aktant-intern möjlighet av intellektuellt slag. Aktant-intern möjlighet uttrycker att subjektsreferentens kapacitet eller förmåga är avgörande för att situationen i satsen ska komma till stånd. *Dugå* uttrycker denna betydelse utifrån en fysisk aspekt, vilket bland annat framgår i (31) där Mormor inte förfogar över de krafter som krävs för att hon ska kunna resa sig upp:

(31) Q **dugd** it rait sig, og q iembreð sig iel tiðe. (Olsson 1987a:25)

'Hon kunde inte resa sig, och hon jämrade sig hela tiden.'

Betydelsen är fysisk i den mening att den antingen refererar till en styrka eller kraft hos subjektsreferenten, eller till en prestation som subjektsreferenten utför.

Vissa belägg på *dugå* är tvetydiga huruvida det är fysisk aktant-intern möjlighet eller en annan modalitetstyp som föreligger. Belägget i (36) kan tolkas som aktant-extern möjlighet eftersom det är oklart om fokus ligger på yttre omständigheter eller på en kapacitet hos subjektsreferenten (se 4.3.3 för ett mindre resonemang härom):

(36) Ig ar verið autq banku og tag aut paingga (400,00), so ig al **dugå** bærg mig noð tag. (FAD:66)

'Jag har varit till banken för att ta ut pengar (400 kronor), för att jag ska kunna klara mig ett tag.'
(FAD:153b).

Vidare kan belägget i (47b) med det kognitiva huvud verbet *bigripa* tolkas som aktant-intern möjlighet av intellektuellt slag om man tolkar den mentala förmågan att begripa som en form av intellektuellt kunnande:

(47b) It **dugd** an eld bigrip (Larsson 1985:13)

'Inte kunde han heller begripa'

Det är oklart om belägg med kognitiva huvudverb ska tolkas som aktant-intern möjlighet av fysiskt eller intellektuellt slag, vilket framhålls i 4.4.4 och diskuteras vidare i 5.2.

5.1.3 Modal betydelse hos *kunna*

Kunna uttrycker modalitetsyperna aktant-intern möjlighet (av såväl intellektuellt som fysiskt slag), aktant-extern möjlighet och epistemisk möjlighet.

Aktant-intern möjlighet av intellektuellt slag uttrycker att förmågan som framträder hos subjektsreferenten är inlärd. Med andra ord rör det sig om en förvärvad kunskap. Exempel härpå återfinns bland annat i (38a) där det rör sig om en inlärd förmåga att tala älvdalska:

(38a) Duwall iess **kunn** liteð övdalska, fast nu add an ju guoð jåp av knektum frø skansem. (Larsson 1985:60)

'Duwall påstods kunna lite älvdalska, fast nu hade han ju god hjälp av knektarna från skansen.'

Epistemisk möjlighet uttrycker en bedömning av propositionens sanningsvärde, det vill säga om yttrandet är troligt eller möjligt. Betydelsen återfinns bland annat i (40) där det bedöms att det är möjligt att påståendet om att Karl XI skulle vara enfaldig bara rör sig om ont förtal:

- (40) Eð þástuos og, at an [Karl XI] uld it wára noð wiðer klyptun i ovde, men eð **kann** ju bara wára uont fetal eð festá'ss. (Larsson 1985:53)
'Det påstods också, att han [Karl XI] inte skulle vara något vidare klyftig i huvudet, men det kan ju bara vara ont förtal det förstås.'

Aktant-intern möjlighet av fysiskt slag och aktant-extern möjlighet, som brukar uttryckas med *dugá* respektive *bella*, uttrycks av *kunna* bland annat i beläggen som redovisas i (44). I (44a) rör det sig om fysisk aktant-intern möjlighet och i (44b) om aktant-extern möjlighet:

- (44a) Ennes mituoðer add it jåpt nogum jþotedags, og **kann** it tä dšára eð eld. (Larsson 1985:41)
'Hennes metoder hade inte hjälpt någon hittills och kan inte göra det heller.'
- (44b) Noð spesielt glader **kann** an it saj at dier war. (Larsson 1985:30)
'Något vidare glada kan man inte säga att de var.'

5.1.4 Slutsatser

Olika slutsatser kan dras av resultatet. En slutsats är att de modala betydelser som *bella*, *dugá* och *kunna* uppvisar i det studerade materialet i huvudsak överensstämmer med definitionerna av verben som ges i 2.2.1–2.2.3; avvikelser från definitionerna utgör de deontiska betydelserna som *bella* uppvisar, och den breda användningen av *kunna* som förutom intellektuell aktant-intern möjlighet och epistemisk möjlighet (postulerade betydelser i tablå 3) även uttrycker fysisk aktant-intern möjlighet och aktant-extern möjlighet.

En annan slutsats är att det är möjligt att utgå från att en viss betydelseöverlappning mellan verben förefinns. Det är något oväntat eftersom verbens betydelser beskrivs som klart avgränsade mot varandra i 2.2. Ett tydligt tecken på betydelseöverlappning är att *kunna* uttrycker modala betydelser som vanligtvis brukar uttryckas av *bella* och *dugá*. De tvetydiga fallen som redovisas av *bella* och *dugá* i 4.2.2 och 4.3.3 kan också tyda på betydelseöverlappning. Betydelseöverlappningen belyses utifrån några aspekter i följande avsnitt.

5.2 Betydelseöverlappning

I huvudsak uttrycker *bella*, *dugå* och *kunna* de modala betydelser som också är förväntade att de uttrycker utifrån hur verben definieras i 2.2. Som konstaterats föreligger emellertid också en viss betydelseöverlappning verben emellan. Det är framför allt verbet *kunna* som är lite av vilde då det vid sidan av sina så att säga egna modalitetstyper (intellektuell aktant-intern möjlighet och epistemisk möjlighet) också uttrycker modalitetstyperna fysisk aktant-intern möjlighet och aktant-extern möjlighet. Dessa uttrycks typiskt medelst *dugå* respektive *bella*.

Betydelseöverlappningen mellan verben är framför allt intressant att diskutera utifrån en aspekt som jag redan uppmärksammat i 4.4.4. Det rör sig om belägg med kognitiva huvudverb, det vill säga verb såsom *tänka*, *tro*, *förstå* med flera. Både *dugå* och *kunna* kan förekomma med kognitiva huvudverb. *Dugå* och *kunna* kan dessutom påträffas förekommande tillsammans med samma kognitiva huvudverb. I (47) presenteras exempelvis två belägg där *bigripa* 'begripa' förekommer tillsammans med båda verben. Det går inte att utifrån kontexten fastställa att den modala betydelsen skulle te sig annorlunda i det ena belägget jämfört med det andra, utan det tycks vara samma betydelse som kommer till uttryck i båda beläggen. Oklarhet råder dock om vilken modal betydelse som uttrycks i dessa belägg. Olika tolkningar kan, som framgår i 4.4.4, framläggas; antingen kan det röra sig om aktant-intern möjlighet av fysiskt slag eller aktant-intern möjligt av intellektuellt slag.

Det finns olika faktorer som talar för respektive emot endera tolkningen. I materialet är det vanligast att *dugå* förekommer tillsammans med ett kognitivt huvudverb och det skulle av den anledningen kunna tyda på att det rör sig om fysisk aktant-intern möjlighet eftersom det är den modalitetstypen som *dugå* primärt uttrycker. Som nämnts i 4.4.4 återfinns dock även flera belägg på *kunna* tillsammans med kognitiva huvudverb (till exempel förekommer *kunna* med *truo* 'tro' och *taintsa* 'tänka') varför det med säkerhet inte går att avgöra att det faktiskt är fysisk aktant-intern möjlighet. Det skulle lika gärna kunna vara intellektuell aktant-intern möjlighet, sett till att det är den modalitetstypen som *kunna* vanligen uttrycker. *Dugå* skulle därmed överlappa betydelsemässigt med *kunna* genom att uttrycka intellektuell aktant-intern möjlighet.

Svårigheten att reda ut vilken modal betydelse som uttrycks i belägg på *dugå* och *kunna* med kognitiva huvudverb är påtaglig. Svårigheten förstärks ytterligare av möjlig svensk påverkan i valet av verb, som jag tar upp i 4.4.4, och av förekomsten av belägg på *bella* tillsammans med kognitiva huvudverb. Dyliga belägg på *bella* återfinns visserligen inte i uppsatsens material, men väl i andra älvdalska texter. Huruvida det är *bellas* förväntade modalitetstyp aktant-extern möjlighet eller en annan modalitetstyp som framträder i dessa belägg är oklart, vilket exemplet nedan illustrerar.

Liksom *dugå* och *kunna* i (47) förekommer *bella* i (49) tillsammans med det kognitiva huvud verbet *bigripa*. Belägget är hämtat från uppföljaren till MM, *Mier um Masse*:

- (49) Ur edd dǫ ien katt ulað **bell** *bigrip* noð slaikt? (Olsson 1987b:8)
'Hur skulle då en katt kunna begripa något sådant?'

AExtM: ?hur skulle då en katt *ha möjlighet att* begripa

AIntM (fys): ?hur skulle då en katt *förmå* begripa

AIntM (int): ?hur skulle då en katt *veta hur man* begriper

Det förefaller vara liknande svårighetsgrad att avgöra vilken modal betydelse som föreligger i (49) som i (47). Förekomsten av *bella* i belägget torde tala för att det är aktant-extern möjlighet som är förhanden. Mot bakgrund av att belägg på *bigripa* uppvisar en iögonenfallande variation av vilket modalverb det förekommer med, är det dock alltifrån självklart att det ligger till på det viset. Troligtvis är så inte fallet, utan *bella* torde överlappa betydelsemässigt med antingen *dugå* eller *kunna* sett till att de båda verben tycks förekomma oftare med *bigripa*.

Även om jag i detta resonemang, liksom i resonemanget i 4.4.4, inte kommer lyckas presentera ett entydigt tolkningsförslag på vilken modal betydelse det rör sig om i belägg som (47) och (49), kan jag ändå framlägga en möjlig förklaring till variationen av modalverb som kan skönjas ovan.

Det är möjligt att förklara variationen utifrån sociolingvistiska teorier. Variationen av exempelvis *bigripa* med olika modalverb skulle kunna vara ett tecken på *språkkontakt* med svenskan. Belägg där *bigripa* förekommer med *kunna* skulle på så sätt kunna beskrivas som svensk påverkan, där motsvarande huvudverb, som till formen nästintill är identiskt med det älvdalska huvud verbet (jämför svenska *begripa* och älvdalska *bigripa*), uttrycks med det svenska modal verbet *kunna*. Det svenska *kunna begripa* skulle härvidlag ha fått en direkt motsvarighet i älvdalskan (*kunn bigrip*). På samma sätt kan *kunna tro* och *kunna tänka* ha fått sina formmässiga motsvarigheter i älvdalska (*kunn truo* och *kunn taintsa*).

Upplevd svensk påverkan kan också få till reaktion att talare tillgriper vad som anses vara typiskt älvdalska former för att markera älvdalskans särart (så kallad *divergent ackommodering*³⁹). Belägg på *bella*, som saknar motsvarande form i svenskan, skulle därigenom kunna förklaras utifrån den teorin.⁴⁰

³⁹ *Divergent ackommodering* utgör ett viktigt sociolingvistiskt redskap i hur gruppidentiteter förhandlas. Norrby & Håkansson (2010:37) skriver härom att "[v]al av vissa språkdrag [...] kan användas för att särskilja gruppen från andra grupper, och samtidigt uttrycka motstånd och självständighet."

⁴⁰ Steensland noterar en överanvändning av *bella* i modern älvdalska. *Bella* uppfattas som ett mer älvdalskt verb än *kunna* och får därför en större användning bland talare som önskar framstå som typiskt älvdalska i sitt språkbruk (e-brev 2017-11-15).

5.3 Utvärdering av van der Auwera & Plungians (1998)

modalitetsmodell

I detta avsnitt ställs inledningsvis frågan huruvida det var ett lyckat val att utgå från van der Auwera & Plungians (1998) syn på modalitet i studien. Jag behandlar frågan genom att jämföra van der Auwera & Plungians modalitetsmodell med de mer traditionella synsätten på modalitet som presenteras i 2.1.1. Det som nedan följer är att betrakta som ett slags utvärdering av i hur stor utsträckning van der Auwera & Plungians modalitetsmodell överensstämmer med de älvdalska modalitetsförhållandena.

För att kunna besvara den inledande frågan är det nödvändigt att uppmärksamma vissa delar av resultatet mer noggrant. Den del av resultatet som kanske tydligast framhåller nackdelarna med de mer traditionella modalitetsindelningarna (och samtidigt framhåller fördelarna med van der Auwera & Plungians modell av modalitet) är beläggen på *bella* såsom de redovisas i 4.2.1. Just dessa belägg är nämligen svåra att kategorisera utifrån mer traditionella modalitetstermer. Anledningen härtill är att ingen av de termerna tycks förmå fånga essensen av den modala betydelsen hos dessa belägg på *bella*.

Granskar man definitionerna av de traditionella modalitetstermerna som beskrivs i 2.1.1 framträder relativt omgående svårigheter att föra den modala betydelsen hos *bella* till en viss term. Som framgått tidigare kan den modala betydelsen hos *bella* beskrivas som att vissa yttre omständigheter spelar en avgörande roll för att en situation ska förverkligas. Det är de yttre omständigheterna som skapar en möjlighet för subjektsreferenten att utföra situationen. Av de modalitetstyper det refereras till i 2.1.1 kan strängt taget samtliga utom möjligtvis dynamisk modalitet betraktas som inadekvata för att beskriva den modala betydelse som *bella* uttrycker. Likväl är det inte helt adekvat att använda sig av termen dynamisk modalitet heller, även om det inom forskningen förefaller vara vanligt att hänföra den modala betydelsen som det är fråga om här till dynamisk modalitet (Nuyts 2005:8).

Anledningen till att dynamisk modalitet inte är en lämplig term beror på att den ger uttryck för en annan modal betydelse som med Nuyts (2005:7) ord definieras på följande sätt:

[...] an ascription of a capacity/ability to the subject-participant in the clause (the subject is able to perform the action expressed by the main verb in the clause) [.]

Som framgår av definitionen är föreställningen om dynamisk modalitet att subjektsreferenten besitter en kapacitet eller förmåga som är avgörande för att subjektsreferenten ska kunna utföra

situationen i satsen. Dynamisk modalitet beskriver därmed den centrala roll som subjektreferentens egenskaper spelar vid en situations utförande (alltså motsvarande betydelse hos *dugå* och *kunna*). Det överensstämmer i sin tur inte med betydelsen som *bella* uttrycker.

Som redan nämnts i detta avsnitt uttrycks den modala betydelsen hos *bella* genom att vissa yttre omständigheter ger upphov till en möjlighet som subjektreferenten använder sig av för att utföra situationen i satsen. Subjektreferenten spelar här, tvärt emot vad den gör i belägg på dynamisk modalitet, en mindre avgörande roll för att situationen ska komma till stånd. Det är härvidlag svårt att skönja några uppenbara samband mellan den betydelse som dynamisk modalitet syftar till att beskriva och den betydelse som *bella* uttrycker. Det är snarast två disparata betydelser som det här är fråga om.

Sett till att det rör sig om två disparata betydelser kan det bli något missvisande att sammanföra dem under en och samma etikett. Dels blir det inte möjligt att peka på skillnaden mellan den modala betydelsen hos *bella* å ena sidan och de modala betydelseerna hos *dugå* och *kunna* å den andra sidan, eftersom alla etiketteras som dynamisk modalitet. Dels kan det resultera i att modalitetstypen dynamisk modalitet utvecklas till något av en slasktratt i och med att flera, sinsemellan olika, modala betydelser fogas samman. Den grundläggande innebörden av dynamisk modalitet riskerar på så sätt att bli diffus.

Den problematik som framträder ovan är något som van der Auwera & Plungian (1998) undgår i sin modell över modalitet. De gör detta genom att vid sidan av dynamisk modalitet (aktant-intern möjlighet utifrån deras terminologi) utgå från ytterligare en modalitetstyp som betydelsen hos *bella*, såsom den beskrivs ovan, kan hänföras till: aktant-extern möjlighet.

Det är möjligt att uttyda en överensstämmelse mellan modalitetstypen aktant-extern möjlighet såsom den definieras av van der Auwera & Plungian och betydelsen hos *bella* såsom den framgår i 4.2.1. van der Auwera & Plungian (1998:80) definierar termen aktant-extern möjlighet i följande ordalag:

[t]he term refers to circumstances that are external to the participant, if any, engaged in the state of affairs and that make this state of affairs [...] possible [.]

Följaktligen kan man med fördel utgå från termen aktant-extern möjlighet när *bella* ska kategoriseras.

van der Auwera & Plungians modell uppvisar även andra fördelar gällande *bella*. Som framgår i 4.2.3–4.2.5 uttrycker *bella* också deontisk betydelse. Genom att utgå från deontisk möjlighet som en undertyp av aktant-extern möjlighet lyckas van der Auwera & Plungian spegla hur modalverbet *bella* ter sig. van der Auwera & Plungian hade naturligtvis inte *bella* som utgångspunkt när de

utarbetade modellen, men de fångar ändå essensen av modalverbet. Det är sannolikt inte en tillfällighet utan kan härledas till typologiska data som uppvisar vissa gemensamma tendenser bland världens modalverb. På basis av språkprover från åtskilliga språk presenterar van der Auwera & Plungian olika utvecklingsvägar ett modalverb kan ta när det utvecklar nya betydelser. Bland annat visar de hur modalverb som ursprungligen endast uttrycker aktant-extern möjlighet kan utvecklas till att även uttrycka deontisk möjlighet (van der Auwera & Plungian 1998:91).

I avsaknad av historiska data är det inte möjligt att med säkerhet fastställa en sådan utveckling även hos *bella*. Det förefaller dock inte otroligt att det skulle vara på det viset då deontisk möjlighet, åtminstone metaforiskt sett, kan härledas till aktant-extern möjlighet. De yttre omständigheterna som möjliggör situationen i fall med aktant-extern modalitet kan lika gärna sägas tillåta att situationen kommer till stånd. Som ett exempel på detta återges här (24b) igen:

- (24b) I Övdalim, ja i iel Dalarna, **belld** an wa däl, dier add weð laika truogner iel tiðe, sos dier war o Kung Gösta es dågå. (Larsson 1985:56)
'I Älvdalen, ja i hela Dalarna, kunde han vara lugn, de hade varit lika trogna hela tiden, såsom de var på kung Göstas dagar.'

Metaforiskt betraktat kan kung Karl XI i (24b) ovan anses tillåta sig att känna lugn inför eventuella folkliga resningar, sett till att folket i Älvdalen och Dalarna är och har varit kronan trogen.

Även om deontisk möjlighet i egentlig mening förutsätter någon form av auktoritet som ger sitt tillåtande är det alltså möjligt att skönja ett samband mellan modalitetstyperna aktant-extern möjlighet och deontisk möjlighet. Deontisk möjlighet kan ses som en specificerad variant av aktant-extern möjlighet, vilket van der Auwera & Plungian (1998:81) också nämner genom att kalla deontisk modalitet för ett specialfall av aktant-extern modalitet: "[i]t is a subdomain or a special case of participant-external modality".

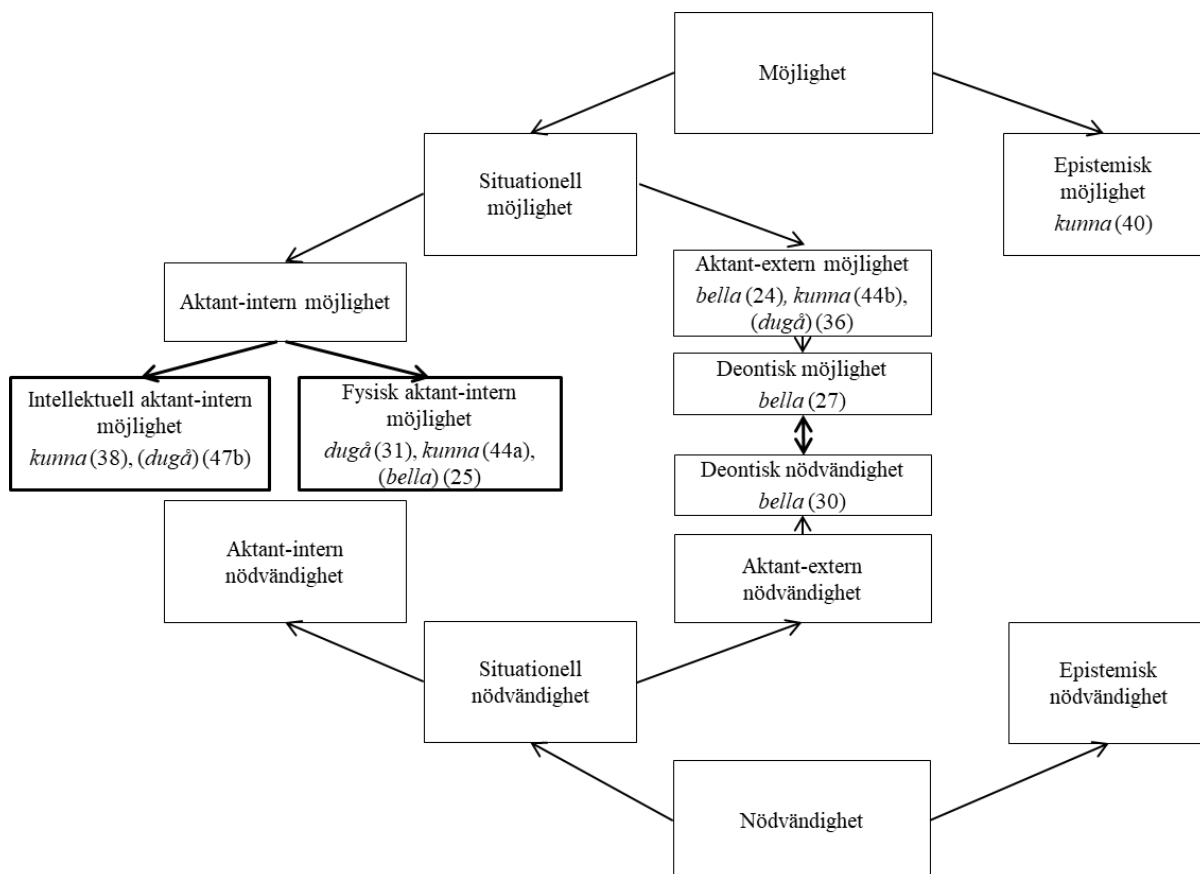
Sammantaget lyckas van der Auwera & Plungians modalitetsmodell beskriva *bella* bättre än de vedertagna modalitetstermerna. Samma sak gäller däremot inte beskrivningarna av *dugå* och *kunna*. Både med van der Auwera & Plungians modalitetsmodell och med vedertagen modalitetsterminologi går en fin distinktion mellan *dugå* och *kunna* om intet.

Enligt van der Auwera & Plungians synsätt uttrycker de båda verben aktant-intern möjlighet medan verben enligt mer vedertagna modalitetstermer uttrycker dynamisk modalitet. Den fysiska aspekten hos *dugå* och den intellektuella hos *kunna* avspeglas därmed inte i någondera modalitetstypen. Visserligen nämner van der Auwera & Plungian med hänvisning till de franska modalverben *pouvoir* och *savoir* (se exempel 13) att deras modalitetsmodell kan behöva byggas ut och kompletteras med två undertyper av aktant-intern möjlighet – fysisk aktant-intern möjlighet och

intellektuell aktant-intern möjlighet –, men de väljer ändå att inte göra en sådan uppdelning i den modell som de själva utgår ifrån.

För älvdalskans del är en sådan uppdelning emellertid nödvändig. Att enbart kategorisera *dugå* och *kunna* som aktant-intern möjlighet blir missvisande, eftersom de båda verbens semantiska egenart på så sätt inte tydliggörs. Uppdelningen i fysisk aktant-intern möjlighet och intellektuell aktant-intern möjlighet tar däremot fasta på verbens kärnbetydelser såsom de framgår i resultatet av studien (se 4.3.1 och 4.4.1).

På denna punkt överensstämmer alltså inte van der Auwera & Plungians modalitetsmodell med förhållandena i älvdalska, och det finns därmed skäl att revidera deras modell. Jag presenterar i figur 5 en reviderad modell av van der Auwera & Plungians ursprungliga modell som presenteras i figur 2. Förutom tilläggen som nämns ovan (markerade i fetstil) infogar jag även *bella*, *dugå* och *kunna* i modellen under respektive modalitetstyp som de enligt studiens resultat kan uttrycka. Inom parentes återfinns tvetydiga tolkningar. Den efterföljande siffran hänvisar till motsvarande exempel i studien i vilket modalitetstypen framträder. (24) refererar alltså till exempel (24).

Figur 5 Reviderad modell av modalitet och modalitetstyper enligt van der Auwera & Plungian (1998)

Ändringarna i figur 5 ovan utgörs av att intellektuell aktant-intern möjligt och fysisk aktant-intern möjlighet tillagts som undertyper till aktant-intern möjlighet, samt att en dubbelriktad pil infogats mellan deontisk möjlighet och deontisk nödvändighet för att visa på sambandet mellan de båda modalitetstyperna (se resonemanget i 4.2.4). Figuren åskådliggör även till vilka modalitetstyper *bella*, *dugå* och *kunna* kan föras utifrån studiens resultat. Samtliga exempel som det refereras till med sifferhänvisning återfinns förutom i kapitel 4 även i 5.1. Läsaren kan på så sätt gå tillbaka till inledningen av detta kapitel för att granska exemplen.

5.4 Förslag på framtida forskning

I detta avslutande avsnitt ges några förslag på framtida studier. I de två inledande förslagen utgår jag från föreliggande studie och hur dess resultat kan kompletteras och analyseras vidare. I det tredje och avslutande förslaget tas ett större grepp om modalitet i älvdalska.

Studien utgår från det älvdalska skriftspråket och hur verben *bella*, *dugå* och *kunna* uppför sig i text. Det ter sig därför naturligt att ha med hur verben uppför sig i talspråket som förslag på framtida forskning. Äldre ljudupptagningar som förvaras på Dialekt- och folkminnesarkivet och nyare ljudupptagningar som finns tillgängliga i korpusen NorDiaCorp (Nordic Dialect Corpus)⁴¹ skulle kunna användas som material för ett sådant ändamål. Vad gäller det äldre materialet på Dialekt- och folkminnesarkivet skulle en dylik studie ha som följd att ett antal ljudupptagningar transkriberas, vilket i sig är en stor forskningstjänst då endast fem av sammanlagt 177 älvdalska ljudupptagningar transkriberats (Garbacz 2010:30, Westerberg 2018⁴²).

Ett annat forskningsförslag är att utifrån denna studies resultat formulera hypoteser om verbens modala betydelser, som sedan kan prövas mot älvdalsktalande informanter som ett slags grammatikalitetstest. Informanterna kan på så sätt ta ställning till och komma med utlåtanden om vilka modala betydelser som *bella*, *dugå* och *kunna* kan uttrycka. De tvetydiga fall som förekommer i studien skulle med detta tillvägagångssätt kunna analyseras vidare.

Ett avslutande forskningsförslag, som kanske lämpar sig bäst för studier av större omfattning, är att ta ett helhetsgrepp om de älvdalska modalverben och försöka ge såväl en semantisk som en syntaktisk beskrivning av dem. Ett sådant projekt skulle vara det första i sitt slag och tvivelsutan frambringa mycket ny och spännande kunskap om de älvdalska modalverben, som ju förutom att de utgör ett obeforskat område också förefaller bjuda på många intressanta företeelser. I detta sammanhang bör framför allt de epistemiska verben nämnas. Bland de epistemiska verben finns

⁴¹ Korpusen finns tillgänglig på <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/>

⁴² Westerberg, Anna, dialektolog på Dialekt och folkminnesarkivet, e-brev 2018-01-24.

nämligen mycket att uppmärksamma sett till att älvdalskan förfogar över en stor uppsättning epistemiska verb som uttrycker mycket fina betydelsenyanser. Åkerberg (2012:285) omnämner till exempel hur älvdalska verb såsom *iess*, *luss* och *syöks* uttrycker olika nyanser av intryck och sken som med svårighet låter sig översättas till svenska. Följande mening kan anföras som exempel härpå:

(50) Ulov **luss** it kum jʉot og els ɔ noð mjer.

'Olov kommer *konstigt nog* inte och hälsar på längre.' (Åkerberg 2012:285)

Avslutningsvis kan nämnas att det inom flertalet germanska standardspråk gjorts större heltäckande studier av modalverb, varav det i denna uppsats bland annat refereras till Lagervall (2014) (svenska), Eide (2005) (norska), Diewald 1999 (tyska), Palmer (1990) (engelska) och Nuyts (2001) (nederländska). En större älvdalsk modalitetsstudie skulle därför vara ett välkommet tillskott för att bredda förståelsen av modalverb och modalitet inom de germanska språken.

Litteratur

- Andersson, Peter, 2007: *Modalitet och förändring: en studie av må och kunna i fornsvenska*. Diss. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- van der Auwera, Johan & Plungian, Vladimir A., 1998: Modality's Semantic Map. I: *Linguistic Typology* 2. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 79–124.
- van der Auwera, Johan, Ammann, Andreas & Kindt, Saskia, 2005: Modal Polyfunctionality and Standard Average European. I: Klinge, Alex & Høeg Müller, Henrik (red.): *Modality: Studies in Form and Function*. London: Equinox. S. 247–272.
- Bentzen, Kristine, Rosenkvist, Henrik & Johannessen, Janne Bondi (red.), 2015: *Studies in Övdalian Morphology and Syntax: New Research on a Lesser-known Scandinavian Language*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, Joan, Perkins, Revere & Pagliuca, William, 1994: *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Diewald, Gabriele, 1999: *Die Modalverben im Deutschen: Grammatikalisierung und Polyfunktionalität*. Tübingen: Niemeyer.
- Eide, Kristin Melum, 2005: *Norwegian Modals*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Einarsson, Stefán, 1945: *Icelandic Grammar: Grammar, Texts, Glossary*. London: John Hopkins University Press.
- FAD = *Frost-Anders dagbok*, 2017. Utgiven av Åkerberg, Bengt, Elfquist, Mats & Westerling, Mats. Älvdalen.
- Fahlander, Thomas, 2011: Katt med ovanligt många mål i mun. (Hämtad 16.11.2017.)
<http://spraktidningen.se/artiklar/2011/03/katt-med-ovanligt-manga-mal-i-mun>
- Fritzner, Johan, [1886] 1954: *Ordbog over det gamle norske sprog. Bd. 1, A-Hjörping*. Oslo: Møller.
- Fritzner, Johan, [1891] 1954: *Ordbog over det gamle norske sprog. Bd. 2, Hi-P*. Oslo: Møller.
- Garbacz, Piotr, 2010: *Word Order in Övdalian: A Study in Variation and Change*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Garbacz, Piotr & Johannessen, Janne Bondi, 2015: Övdalian from 1909 to 2009. I: Bentzen, Kristine, Rosenkvist, Henrik & Johannessen, Janne Bondi (red.): *Studies in Övdalian Morphology and Syntax: New Research on a Lesser-known Scandinavian Language*. Amsterdam: John Benjamins. S. 11–45.
- Grevisse, Maurice, 1980: *Le bon usage: grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*. Paris: Duculot.
- Grohmann, Kleantes K., 2001: Null Modals in Germanic (and Romance) Infinitival Exclamatives.

- I: van der Auwera, Johan & Dendale, Patrick (red.): *Modal Verbs in Germanic and Romance Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. S. 43–61.
- Hellevik, Alf (red.), 1966: *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Bd. 1, A–Doktrinær*. Oslo: Det norske samlaget.
- Hellevik, Alf (red.), 1978: *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Bd. 2, Dokument–Flusken*. Oslo: Det norske samlaget.
- Hovdenak, Marit (red.), 1986: *Nynorsk ordboka: definisjons- og rettskrivningsordbok*. Oslo: Det norske samlaget.
- ISLEX, utan år, uppslagsord *geta*. (Hämtad 6.2.2018.)
<http://islex.is/se?ord=15353&dict=SE&samleit=kunna&nlo=1&nlj=1&fuzz=1&mal=SE>
- Klinge, Alex & Müller, Henrik Høeg, 2005: Introduction. I: Klinge, Alex & Müller, Henrik Høeg (red.): *Modality. Studies in Form and Function*. London: Equinox. S. 1–4.
- Kroonen, Guus, 2013: *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden: Brill.
- Köbler, Gerhard, 1989: *Gotisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- Lagervall, Marika, 2014: *Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning*. Diss. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Larsson, Hjalmar, 1985: *Kunundsins kumb: lesubuok o dalska*. Älvdalen.
- Levander, Lars, 1909: *Älvdalsmålet i Dalarna: ordböjning och syntax*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Levander, Lars, & Björklund, Stig, 1961–: *Ordbok över folkmålen i övre Dalarna*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
- Lyons, John, 1977: *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Melerska, Dorota, 2011: Den muntliga dialekten och dess långa skrifthistoria: en överblick över älvdalskans skrivtraditioner. I: *Folia Scandinavica Posnaniensia. Vol. 12*. Poznań: Adam Mickiewicz University Press. S. 171–180.
- Norrby, Catrin & Håkansson, Gisela, 2010: *Introduktion till sociolingvistisk*. Stockholm: Norstedts.
- Nuyts, Jan, 2001: *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization*. Amsterdam: John Benjamins.
- Nuyts, Jan, 2005: The Modal Confusion. On Terminology and the Concepts behind It. I: Klinge, Alex & Müller, Henrik Høeg (red.): *Modality. Studies in Form and Function*. London: Equinox. S. 5–38.
- Olsson, Rut Puck, 1987a: *Mumunes Masse*. Älvdalen: R. Olsson.
- Olsson, Rut Puck, 1987b: *Mier um Masse*. Älvdalen: R. Olsson.
- Olsson, Rut Puck, 2005: Masses muna ('Masses mamma'). I: Nyström, Gunnar (red.): *Rapport från Fuost konferens um övdalsky: Första konferensen om älvdalska*. Uppsala: Institutionen för

- nordiska språk. (Hämtad 21.11.2017.)
<http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:431173/FULLTEXT03.pdf>
- Oscarsson, Bo, 2002: *Orlboka. Ordbok över jamskan*. 2. uppl. Östersund: Jengel.
- Palmer, Frank, 1990: *Modality and the English Modals*. 2. uppl., London: Longman.
- Palmer, Frank, 1998: *Mood and Modality*. 2. uppl. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pamp, Bengt, 1978: *Svenska Dialekter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Rosenkvist, Henrik, 2012: Fyra syntaktiska novationer i älvdalska. I: Bylin, Maria, Falk, Cecilia & Riad, Tomas (red.): *Studier i svensk språkhistoria 12: variation och förändring*. Stockholm: Stockholms universitet. S. 176–186.
- SAG = Telemann, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens Grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Sapir, Yair, 2005: Elfdalian, the Vernacular of Övdaln. I: Nyström, Gunnar (red.): *Rapport från Fuost konferensn um övdalsky: Första konferensen om älvdalska*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk. (Hämtad 21.11.2017.)
<http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:431173/FULLTEXT03.pdf>
- SAOB = Svenska Akademien, 1893–: *Ordbok över svenska språket*. Lund.
- Schlyter, Carl Johan, 1852: *Samling af Sweriges gamla lagar. Bd. 7, Gotlandslagen*. Lund: Berlingska boktryckeriet.
- SFS 2009:600. *Språklag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SIL International 2016: Documentation for ISO 639 identifier: ovd. (Hämtad 11.12.2017.)
<http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=ovd>
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2009. Stockholm: Norstedt.
- Steenland, Lars, 2006: *Liten älvdalsk-svensk och svensk-älvdalsk ordbok*. 2 uppl., Älvdalen: Ulum Dalska.
- Steenland, Lars, 2010: *Material till en älvdalsk ordbok: svenska-älvdalska, älvdalska-svenska*. Älvdalen: Ulum Dalska.
- Söderwall, K. F., 1884–1918: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Bd 1, A–L*. Lund.
- Thráinsson, Höskuldur & Vikner, Sten, 1995: Modals and Double Modals in the Scandinavian Languages. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 55*. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet. S. 51–88.
- Thráinsson, Höskuldur, Petersen, Hjalmar P., Jacobsen, Jógvan í Lon & Hansen, Svabo Zakarias, 2004: *Faroese: An Overview and Reference Grammar*. Tórshavn: Føroya Fróðskaprfe­lag.
- Ulum Dalska, utan år: Råðdjárum. (Hämtad 12.12.2017.)
<http://www.ulumdalska.se/aktiviteter/kontributorer/radjarum/>
- Wärnsby, Anna, 2006: *(De)coding Modality: The Case of Must, May, Måste, and Kan*. Diss. Lund:

Lunds universitet.

Åkerberg, Bengt, 2012: *Älvdalsk grammatik*. Älvdalen: Ulum Dalska

Appendix Böjningsschema för *bella*, *dugå* och *kunna*

PERSON	PRESENS		PRETERITUM	
	SINGULAR	PLURAL	SINGULAR	PLURAL
1	<i>beller</i>	<i>bellum</i>	<i>bellde</i>	<i>belldum</i>
2	<i>beller</i>	<i>bellið</i>	<i>bellde</i>	<i>bellðið</i>
3	<i>beller</i>	<i>bella</i>	<i>bellde</i>	<i>bellde</i>
SUPINUM		<i>bellt</i>		

Tablå 7 Böjningsschema för *bella*

PERSON	PRESENS		PRETERITUM	
	SINGULAR	PLURAL	SINGULAR	PLURAL
1	<i>dug</i>	<i>dugum</i>	<i>dugde</i>	<i>dugdum</i>
2	<i>dug</i>	<i>dugið</i>	<i>dugde</i>	<i>dugðið</i>
3	<i>dug</i>	<i>dugå</i>	<i>dugde</i>	<i>dugde</i>
SUPINUM		<i>dugåð</i>		

Tablå 8 Böjningsschema för *dugå*

PERSON	PRESENS		PRETERITUM	
	SINGULAR	PLURAL	SINGULAR	PLURAL
1	<i>kann</i>	<i>kunnum</i>	<i>kunnde</i>	<i>kunndum</i>
2	<i>kann</i>	<i>kunnið</i>	<i>kunnde</i>	<i>kunndið</i>
3	<i>kann</i>	<i>kunna</i>	<i>kunnde</i>	<i>kunnde</i>
SUPINUM		<i>kunnað</i>		

Tablå 9 Böjningsschema för *kunna*